

İNGİLİZ BASKISI ALTINDAKİ TÜRKLER 1918 – 1923 *

THEODOR WERNER**
Çeviren: Fatih ÇOLAK***

Özet

Çevirisini yaptığımız bu kitapçık 1940 yılında Theodor Werner tarafından kaleme alınmış ve Berlin’de basılmıştır. Eser, I. Dünya Savaşından sonra İngiltere’nin, dağılan Osmanlı toprakları üzerindeki emellerini ve emellerine ulaşmak için takip ettiği yolu eleştirel bir dille anlatmaktadır. Kitapçıkta, Mondros Ateşkes Antlaşması, Millî Mücadele, Lozan ve Musul Sorunu olmak üzere beş ana başlık bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler

İngiliz Baskısı, Mondros Ateşkes Antlaşması, Sevri Antlaşması, Millî Mücadele, Lozan Antlaşması, Musul Sorunu.

THE TURKS UNDER THE ENGLISH PRESSURE

Abstract

This booklet we translated was written by Theodor Werner in 1940 and printed in Berlin. It uses a critical language to describe the ambitions of Britain after World War I regarding the territory of Ottoman Empire which, then, was about to be disintegrated and the ways followed to reach these ambitions. In the booklet, there are five major categories including the issues of Mondros Armistice Agreement, the National Struggle, Lausanne and Mosul.

Key Words

British Repression, Mondros Armistice Agreement, Peace Treaty of Sevres, National Struggle, Peace Treaty of Lausanne, Mosul Issue.

* Werner, Theodor, *Die Türken unter der britischen Faust(1918-1923)*, Berlin 1940 (82 s.).

** T. Werner imzasıyla yayınlanan bu eser, 1940’da Nasyonalist Sosyalist Almanya’nın 1939 senesinden beri bünyesinde bulundurduğu iki üniteden biri olan Alman Bilgi Merkezi tarafından yayınlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında İngiltere’ye karşı propaganda amaçlı yayınlandığı anlaşılan bu eserin yazarı konusu da soru işaretli bir konudur. 1930’lu yılların Almanya’sında aynı isimle empresyonist bir ressamın varlığı dikkat çekmiş olsa da, bu ismin kitapla bir alakası yoktur. Bu eserin günümüz Türkçesine çevirisiyle İkinci Dünya Savaşı yıllarında görülen bir propaganda örneği ilgili okuyucu ve akademisyenlerin dikkatine sunulmuştur. Eserin temini ve eser hakkında bilgi veren Mustafa Gencer ve Latif Çelik Beylere teşekkür ederiz.

*** Okt., Afyon Kocatepe Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu Öğretim Elemanı. colak_f@hotmail.com

GİRİŞ

Türkler söz konusu olduğu zaman, İngilizlerin akıllarına sözlerle ifade edilemeyecek şekilde, istem dışı “korkunç” kelimesi gelmektedir. Bu fikir, 19.yüzyıl boyunca sorumsuz bir şekilde basın tarafından beslenmiş olan ve sürekli şikâyetlerde bulunan insanların, Türk halkına ya da daha önce söylenildiği gibi Osmanlı halkına karşı öfkesini çıkarmak üzere eski bir nefretin kanıtıdır. İngiliz devlet adamları, Osmanlı üzerindeki çıkarları için, Osmanlı İmparatorluğu’nu koruma politikalarına, söz konusu olan bu nefret duygusunun reddedilmemesine rağmen uzun zaman etki etmesine müsaade etmediler. Ancak, 1907 yılında İngiltere Asya’daki çıkarlarını Rusya’ya karşı korumak için bu zamana kadar sürdürdüğü İslam’ın öncülüğünü yapma rolünü bıraktı ve Çarlıkla her iki tarafın da Orta Asya’daki etki alanlarının sınırları hakkında anlaşmaya vardı. Rusya’nın, İstanbul ve boğazlar üzerindeki talepleri hakkında anlaşmaya varılmamasına rağmen, Türkiye anlaşmanın etkilerini hemen hissetmeye başladı. İngiltere kendisine sadık olan baş vezir Kamil Paşa’nın (Şubat 1909) devrilmesini vesile ederek Genç Türklere, bağımsız ve güçlü bir Türkiye’nin istenmediğini ima etti. Genç Türklerin batı devletlerine karşı gösterdikleri güvenin karşılığı bu olmuştu. Daha henüz birkaç hafta önce şaşkıncu bir kalabalık İngiliz Büyükelçisinin arabasının önünü kesmiş ve onu alkışlamıştı. Balkan savaşı döneminde (1912-1913) İngiltere Türkiye’ye karşı düşmanca tavırlarını artırdı. İstanbul’da tercüman Fitzmaurice ve Binbaşı Tyrrel karşı devrim için kışkırtma faaliyetlerinde bulunuyorlardı, bu arada Londra’da da basın ve politikacılar Türk halkının özgüvenini derinden yaralamak üzere yarışıyorlardı. Ülke’ye bir korku hâkim olmuştu. İngiltere, müttefik olan Rusya’ya İstanbul’u ve boğazları kurban etmeye hazır mıydı? Dünya savaşı tehlikesi belirlediği zaman Türkiye’nin önünde iki yol kalmıştı; ya Almanya ile ya da İtilaf güçleri ile bir anlaşmaya varacaktı. Açıkça bir tarafsızlık, geleceği açısından güvenli bir davranış olmazdı. Rusya, Türkiye’nin tarafsız kalması durumunda İtilaf güçlerinin herhangi bir galibiyeti sonrası onu dikkate almayacaktı. Bu sebeple Türkiye herhangi bir birliğe katılmak zorundaydı. Fakat bu amaçla yapılan görüşmeler başarısız olmuştur. Müttefikler, özellikle İngiltere Türkiye’nin ittifakını istemiyordu hatta Türkiye’nin şu andaki durumunu korumak için kendisinden istemiş olduğu 10 yıllık garantiyi bile vermemişti. Böylece, Türkiye’nin savaşta Almanya tarafında olmaktan başka alternatifi kalmamıştı.

Türkiye’nin içinde bulunduğu sıkıntılı dönemi, o dönemde siyasi olaylarda pek te etkili olmayan, yeni Türkiye’nin kurucusu Mustafa Kemal (ona minnettar olan halkı daha sonra ona Atatürk soy ismini vermiştir) dönemin Savaş Bakanı (Mersinli) Cemal Paşa’ya 10 Ekim 1919 tarihli bir mektubunda ifade etmiştir:

“Bu gün nefretle baktığımız Dünya Savaşına girmemeyi tabii ki arzu ederdik, çünkü felaketler ve acı dolu sonuçlar doğurmuştur. Ancak, pratikte bu mümkün olmamıştır, çünkü katılmamak silahlı bir tarafsızlık anlamına gelirdi ki, o durumda boğazların kapatılması gerekirdi. Aslında ülkemizin coğrafi konumu, İstan-

bul'un stratejik konumu ve mevcut durum, Rusların müttefik güçler tarafına geçmeleri, bizim seyirci kalmamıza izin vermiyordu. Ayrıca, tarafsızlığımızı koruyabilmek için, ne paramız, ne silahımız, ne sanayimiz, ne de araç gerecimiz vardı. İtilaf Devletleri, daha çok İngiltere, gemilerimize ambargo ve bir donanma oluşturmak için halktan topladığımız 7½ milyonumuza el koydu¹. İttifak güçlerinin savaş ilanı ile birlikte, yani bizim savaşa girmemizden dört ay önce, Bolşevikler gizli antlaşmalara göre İstanbul'un çarlık Rusya'sına verileceğinin söz verildiğini açıkladılar ve hemen akabinden Osmanlı İmparatorluğu'na rağmen bir Ermeni devletinin kurulacağını açıklaması yapıldı, bütün bunlar bizim itilaf güçlerine karşı savaşa girmemizin kaçınılmaz olduğunu ortaya koymaktadır."

Türkiye'nin kararı İngiltere'de öfke ile karşılanmıştır. Lloyd George bu olayı 10 Kasım 1914'te Avam Kamarasında şu sözleri ile ifade etmiştir:

"Çok milletli bir devlet tarafından yani Türkiye tarafından saldırıya uğradık. Acıdığımı söyleyemem. Bu çatışmayı önleyebilmek için elimizden gelenin en iyisini yaptık. İngiltere'den başka hiç kimse İstanbul Boğazında bulunan bu alçak, sefil, acınacak haldeki imparatorluğun, yapmış olduğu, şimdi burada değinmek istemediğim, hakaretlerine sabredemezdi. Ancak, artık bu çatışma bizden çıkmıştır. Biz kadere razıyız ve bundan sonra artık Türklerle hesaplaşmak için kader zamanı gelmiştir. Türkler, kültüre, sanata ya da insanlığın ilerlemesi için ne katkıda bulunmuşlardır? Türkler bir insanlık kanseridir, bütün hayat damarlarını kökünden söküp atan, vücutta ilerleyen bir ölümcül virüstür. Kanlı ellerinin değdiği bütün ülkelerde hayat ve bereket kalmamaktadır, binlerce mil karelik alanda bütün yapraklar sararmakta ve buruş buruş olmaktadır. Yüzyıllar boyunca egemenliği altındaki tabası onun ilgisizliğine, beceriksizliğine ve şehvetine kurban gitmiştir ve şimdi halkların hesap sorma zamanı geldiği için ben çok mutluyum. Mutluyum, çünkü nihayet Türkler insanlığa karşı işlemiş oldukları suçla dolu günah listesinden dolayı hesaba çekilecekler."

Ancak, propagandalar hemen önlendi, çünkü Türkiye ile ayrı bir barış yapılması ümit ediliyordu; fakat bu beklentinin tersine, iki savaş sonunda ve sayısız isyanlar neticesinde zayıf düşen Türkiye, Çanakkale'de, Mezopotamya'da ve Filistin'de İngilizlere ağır kayıplar verdirebilirdi.

Fakat buna rağmen Türklere karşı nefretin ifade edilmesi azalmadı. Milletvekili Sir H. Dalziel 2 Kasım 1915 yılında Avam Kamarasında şu açıklamayı yaptı:

"Şayet Türklere ihtiyacımız varsa, o zaman paraya da ihtiyacımız vardır, görüşü geniş kabul görmüş bir görüştür " ve General O'Moore Creagh da 4 Mart 1917'de "Weekly Dispatch" da şöyle yazmıştı:

"Türkleri tecrübelerimden tanıyorum. O acımasız bir zalimdir, sevimli tavırları arkasında gerçek karakterini gizler, oysa o her zaman barbarca bir tavırla birisinin kellesini kesmeye hazırdır. Ancak, güçlü bir rakibe çatarsa, o zaman ciddi bir

¹ İngiltere I. Dünya Savaşı başladığı esnada, İngiliz tersanelerinde yapılan iki savaş gemisine el koymuştu. Türkler bu gemilerin parasını ödemişlerdi. Bu paranın büyük bir kısmı halkın yardımları sayesinde bir araya getirilmişti.

şekilde savaşır, fakat bir de bu rakibini kolayca yenerse o zaman, zalimleşir ve merhametsizleşir, karakterinin el verdiği ölçüsüz bir vahşilikle soygunculuk yapar, cinayet işler ve zarar verir.”

Türk ordusu bu tür suçlamalara karşı kendisinin savunulmasına ihtiyaç duymuyordu. Buna rağmen burada İngilizlerin Türk esirlerde bulmuş oldukları bir belgeye yer vermek istiyoruz.

“Düşman olma durumunda dikkate alınacak kurallar ve talimatlar şu şekildedir:

Askerler!

Haşmetli efendimiz, sevgili hükümdarımız size, sivil halkla değil, düşmanlarla savaşmanız gerektiğini bildiriyor. Bu sebeple, sadece askeri birliklere karşı savaşınız! Silahlarınızı asla savaşmayan sivil halka doğrultmayınız! Sadece silahla, düşmanca tavır takınan taba savaşçı muamelesi görebilir.

Düşman askeri birlikleri ile şerefli bir şekilde savaşınız! Teslim olanları ve silahlarını bırakanları koruyunuz! Din adamlarına, kızıl haç görevlilerine, sağlık ekiplerine ve askeri hastanelere saldırmayınız, aynı şekilde yaralıları taşıyanlara ve onların başında bulunan silahlı askerlere de saldırmayınız! Yaralıların buldukları yerlere, şiddet kullanarak, zorla girmeyiniz!

Savaş manevraları sadece düşmana karşı yapılabilir; ancak kim düşman askere, onun bayrağına ve üniformasına saygılı davranmaktan kaçınırsa ya da onlara karşı zehir kullanırsa o şerefli bir insan değildir, çünkü bu şekildeki davranışlar Allah'ın emirlerine karşıdır, Türk hoşgörüsüne ve de haysiyetine aykırıdır.

Bizim ülkemizde huzur içerisinde yaşayan düşman askerlerine ve vatandaşlarına saygı gösteriniz; düşmanların kiliselerini tahrip etmeyiniz, çünkü Allah bize bütün dinlere hürmet etmemizi emrediyor!

Allah zulmü ve zalimliği sevmez. Onun laneti bunun ikisinin üzerinedir. Baskı altında bulunan Müslüman din kardeşlerimizi, düşmanca davranarak tehlike altına atmayalım. Baskı, ancak düşmanlığın şiddetini ve gücünü artırır. Galibiyet demek zalimlik demek değildir, bu sebeple barışçıl olanlarla düşmanca tavır takınan halk ayırt edilmelidir. Onların mallarını gasp etmeyiniz! Düşman köylerini, evlerini ya da barakalarını yakıp yıkmayınız, komutanın talimatı olduğu zannedilebilir.

Her zaman başınızdaki liderinizi bilgilendiriniz! Arkadaşlarınızı zorbalık yapmaları durumunda engelleyiniz! Kendi kadınlarınıza ve kız kardeşlerinize nasıl saygı gösteriyorsanız, düşman kadınlarına ve kızlarına da öyle saygı gösteriniz!

Muharebeden sonra yaralılara doğrudan yardım ediniz! Himayeniz altındaki yaralılara kendi yaralılarınız gibi davranın; çünkü bir yaralı artık sizin düşmanınız değildir. O size Allah'ın ve komutanlarınızın bir emanetidir. Düşman yaralılarının başında nöbet görevi verilirse, onlardan hiç bir yardımı esirgemeyiniz! Esirlerle insanca davranınız ve onlarla dini meselelerde tartışmayınız! Onların eşyalarına

ellerinizi uzatmayınız! Şayet bir esir kaçmaya teşebbüs ederse ona ateş ediniz fakat onu öldürmeyiniz! Yardım çağırınız; ancak size karşı silah kullanırsa o zaman siz de ona karşı aynı şekilde karşılık veriniz! Bir savaş esiri devletin esiridir. Sizin onu serbest bırakma gibi bir takdiriniz yoktur. Esir bir casus askeri makamlarca cezalandırılır, siz ona ne vurabilirsiniz ne de onu öldürebilirsiniz.

Yaralı bir düşmana silahla ateş etmek onursuzca bir davranıştır ve ağır bir ceza gerektirir. Yaralı askerlerde bulunan para ve şahsına ait mektuplar onlarda kalacaktır. Ölmüş olan düşman askerlerin eşyaları kendi mirasçalarına aittir, bu sebeple eşyalar, devletin güvenilir ellerinde emaneten itina ile muhafaza edilecektir.

Kızıl haç taşıyıcılarına el uzatmayınız!

Beyaz bayrak; anlaşma yapma isteği anlamına gelmektedir, bu yüzden onlara ateş edilemez. Ne taşıyıcıların kendilerine ne de yanlarında bulunan tercüman ya da borazancılara dokunamazsınız, onları ancak komutanlarınızın yanlarına götürebilirsiniz!

Yöneticilerinizin emirlerine itaat etmezseniz, o zaman ağır bir şekilde cezalandırılırsınız. Allah'ın huzurunda sorumlu olursunuz. Karşınızda bulunan düşmana da muhtemelen aynı şekilde askeri birlikleri, milleti v.s talimat vermiştir. Verilen talimatlara uyarak savaşta ölürseniz, böylece vatanperverlik, şehitlik mertebesine erişmiş olursunuz. Memleketinize sağ salim dönerseniz, o zaman Osmanlı milletinin onurunu ve itibarını koruduğunuz için, siz de itibar görürsünüz. Allah sizi korusun!

31 Ağustos 1915."

1915 ile 1917 yılları arasında İngiltere ve müttefikleri arasında birçok gizli anlaşma yapıldı. Bu anlaşmalar, Türkiye'nin elinden sadece Arap topraklarını almaya yönelik değil aynı zamanda Avrupa'da hâkimiyeti altında bulunan toprakları da almaya yöneliktir ve acımasız bir şekilde onu sadece Anadolu'da Ankara ve çevresine sıkıştırmak istemişlerdir. Bu bölme planları İngiltere ve müttefiklerinin de kabul ettikleri, Wilson tarafından 10 Ocak 1917' de yayınlanan genelgenin yakın doğu için geçerli olan maddelerine ve savaşın maksadına tamamen tersti: "Türklerin kanlı zulmü altında bulunan halkları kurtarma"; Rumları, Ermenileri, Kürtleri ve Nestur'leri (Süryanileri) sanki başka bir devletin egemenliği altındaymış gibi göstermişlerdi.

8 Ocak 1918'de Wilson tarafından beyan edilen barış programının 12. maddesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk tarafının bağımsızlığı ile ve diğer milletlerin bağımsız gelişme olasılığı ile ilgiliydi. 1917 senesinin sonunda da Bolşeviklerin gizli anlaşmaları açıklamaları İngiltere'nin tasarısını berbat etmişti. Bundan ötürü Lloyd George, İngiltere sendikalarına savaşın amacı hakkında açıklama yapma gereği duymuştu:

"Biz aynı zamanda Türkler için de mücadele veriyoruz; onların başkentlerini, Anadolu'nun zengin ve önemli bölgelerini, Trakya bölgesini, Türk nüfusunun

çoğunlukta olduğu yerleri soymak isteyenlere karşı da mücadele veriyoruz. ... Şayet, Türk İmparatorluğunu, ülkelerindeki Türk halkını başkentleri olan İstanbul ile birlikte korumaya yönelik mücadele etmediğimizi farz edersek, o zaman Akdeniz ve Ege denizinden Kara denize geçen yol uluslararası hale getirilebilir ve tarafsızlandırılabilir, o halde Arabistan, Ermenistan, Mezopotamya, Suriye ve Filistin kendilerine has olan ulusal karakterlerini tanıtmaya hak kazanmış olurlar.”

Bu konuşma daha sonra İngiliz devlet adamları tarafından; sadece o döneme ait bir konuşmaydı, şeklinde tanımlanmıştır. Fakat bu böyle değildi; çünkü Rusya'nın dağılmasından sonra Türkiye'nin tamamen yok edilmesine yönelik Londra'da bir plan yapılmıştı. Bu planın, İngiltere'yi Rusya'nın Asya'daki mirasçısı yapmaktan başka amacı yoktu. Hindistan'ı, çevre bölgeleri ile birlikte Arabistan'ı, Güney İran'ı ve Afganistan'ı kapsayan koruma alanı Karadeniz'in kuzey sınırlarını, Kafkasların eteklerini ve Türkistan bozkırlarını kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Bu planda en önemli rol İran'a biçilmişti; burada yeni bir Mısır oluşmalıydı. Bu hayalleri ortaya atan Lord Curzon'du. Bir zamanlar sınırsız güç kullanma yetkisi ile Hindistan'ı yönetiyordu. Daha sonra ise İngiltere'nin doğu politikası çerçevesinde Savaş Bakanlığına bağlı Doğu Komitesi başkanlığını yapmıştır.

1918 yılı başlarında Hindistan hükümeti, söz konusu olan planı gerçekleştirmeye koyuldu. Güney ve Doğu İran'da bulunan İngiliz askeri birlikleri güçlendirildi. Ön araştırma yapmak amacıyla Merv'e ve Aşkabad'a (Türkmenistan'ın Rusya bölgesi) bir askeri heyet gönderildi ve ardından Kaşgar'a (Türkmenistan'ın Çin bölgesi) bir heyet gönderildi. --- Batı İran'da Hazar denizinden sonra "Dunsterforce"² harekete geçti. Ağustos'un başında Bakü'yü aldılar fakat Eylül'ün ortalarında da tekrar boşaltmak zorunda kaldılar. Ancak, Türkiye çok zayıf düşer ve Karadeniz su yolu açılırsa, o zaman Kafkasya alınabilirdi. Çanakkale saldırısı sonucuyla İngilizler, zorlayarak bir şey elde edemeyeceklerini, savaşın sonunda kendiliğinden anlamış oldular.

ATEŞKES

Makedonya cephesinin ve Filistin cephesinin dağılması neticesinde İstanbul ve Anadolu (İmparatorluğun Anavatanı) kaçınılmaz bir şekilde tehdit altına girdi. Savaşın yükünü dört yıl boyunca dört ana cephe; Çanakkale cephesi, Filistin cephesi, Mezopotamya ve Kafkas cepheleleri çekmişti, ülke dermansız kalmış ve kesin bir barış gerekmekteydi. Savaşa girmelerine sebep olan Genç Türklerin siyasi organizasyonu İttihat Terakki de artık bu durumu denetleyemiyordu. 14 Ekim'de Ahmet İzzet Paşa, hükümeti devraldı.

Yeni sadrazam iyi bir askerdi ve kusursuz bir karaktere sahipti ancak savaştan önce taraflı davranmıştı. Savaş öncesi, Rusya'nın düşmanlığına rağmen İngiltere'nin desteğinin alınabileceğine ve savaşta tarafsız kalınabileceğine inanmıştı

² "Dunsterforce" komutanları Tümgeneral Dunsterville'nin adıyla anılan bir askeri birliğin ismidir. Daha sonra bu askeri birliğin ismi "Kuzey İran İngiliz Askeri Birlikleri" olarak değiştirilmiştir.

ve şimdi de Rusya'nın dağılmasından sonra İngiltere'nin himayesi altına girilirse barışın sağlanacağına inanmaktaydı. Birkaç başarısız denemeden sonra Limni limanı Mondros'ta İngiliz amiralliği temsilcisi, Akdeniz istasyon şefi Amiral Calthorpe ile bağlantı kurabilmişti. Ekim sonuna doğru orada ateşkes için görüşmeler başladı ve 30 Ekim'de antlaşma sağlandı.

Ateşkesin en önemli maddeleri şunlardır:

1. Çanakkale Boğazı ve İstanbul Boğazı Karadeniz'e geçişler için açılacak.
4. Çanakkale ve İstanbul boğazlarındaki istihkâmlar işgal edilecek.
5. Sınır birlikleri ve iç düzeni sağlamakla görevli olan birlikler hariç, Türk ordusu terhis edilecek, asker sayısı ve askerin dağılımı konusu hakkında daha sonra İtilaf güçleri ile Türk yönetimi arasında mutabakata varılacak.
6. Bütün savaş gemileri Türk limanlarında gözaltında tutulacak.
7. İtilaf güçlerinin güvenliklerini tehdit edecek bir durum ortaya çıktığı zaman, itilaf güçleri istedikleri her stratejik noktayı işgal etme hakkına sahip olacaklar.
8. Bütün gemi yataklarının ve limanların kullanımı serbest olacak.
10. Toros tünelleri işgal edilecek.
11. İran'ın kuzey-batısında ve Kafkasya'da bulunan Türk silahlı kuvvetleri geri çekilecek.
12. Haberleşme merkezleri kontrol altında tutulacak.
15. Demiryolları'nın denetimini İtilaf devletlerinin memurları devralacak, demiryolları İtilaf devletlerin kullanımında olacak.
16. Hicaz, Irak, Yemen, Suriye ve Mezopotamya'daki askeri birlikler en yakın İtilaf kumandanına teslim olacaklar. Kilikya bölgesinde bulunan askeri birlikler terhis edilecek, sadece güvenliği sağlamak amacıyla ihtiyaç olan askerler bölgede bulundurulacak.
20. Terhis edilen Türk ordusunun teçhizatı, silah ve cephanesi, emirler doğrultusunda İtilaf güçlerinin kullanımında olacak.
23. Altı Ermeni vilayetinde herhangi bir karışıklık çıkacak olursa, İtilaf devletlerinin bu bölgede önemli gördükleri yerleri işgal etme hakları olacak.

Türk tarafını dönemin Bahriye Nazırı Rauf Bey temsil etmekteydi. Mondros'a Wilson'un 14 maddesine ve Lloyd George'un 5 Ocak 1918' de yapmış olduğu konuşmasına güvenerek gelmişti ve Osmanlı İmparatorluğunun Arap bölgesinde bulunan topraklarını boşaltmaya hazırdı. Umutları suya düşmüştü, ülkesine getirdiği antlaşma bir kapitülasyondan başka bir şey değildi.

Mondros mütarekesi sadece İngilizlerin Türkler üzerindeki bir galibiyeti değil aynı zamanda kendi içinde bulunduğu İtilaf güçlerine karşı da bir galibiyetiydi. Antlaşma bir İngiliz savaş gemisinde yapılmış ve Calthorpe'un Fransız meslektaşı olmaksızın gerçekleşmişti. İngilizler bu galibiyetin tadını çıkarmak için istekliydiler. Kendiliğinden deniz yollarının denetimini kendi donanmalarının eline verdiler. Fransızların protestolarına rağmen kara yollarının denetimini de İngilizler devraldılar. İngiliz subayları İzmir'in iç bölgelerindeki demiryollarını işgal ettiler

ve Konya'ya kadar Anadolu demiryolu hattına bağlandılar. Burda Filistin'de ki İngiliz ordusuna bağlı Halep'te bulunan komandolarla buluştular, onlar oraya Kilikya üzerinden Bağdat demiryolu hattı ile gönderilmişlerdi.

İstanbul İtilaf güçleri tarafından beraberce işgal edildi. İtilaf devletlerinin yüksek komiserleri İstanbul'da bulunuyorlardı ve bunların başını ise Türklerin kendilerine güvenmelerine rağmen İngilizler çekiyordu. Başkomutanlık görevi sözde Fransızlardaydı, fakat gerçekte iki İngiliz generalin sözü geçmekteydi. Birisi, İngilizlerin Selanik'teki hareket ordusu kumandanı Sir George Milne, bu ordunun ismi daha sonra Karadeniz ordusu olarak değiştirilmiştir, diğeri ise Türkiye'deki askeri birliklerin kumandanı General Wilson'du.

Mondros'un, içinde İstanbul kelimesi geçen 4. ve 21. maddelerinde bu konudan hiç söz edilmemişti. Sadece geri verilen esirlerin İstanbul'a getirilmesi konuşulmuş ve Türk Gıda bakanlığına İtilaf devletlerinden bir temsilcinin görevlendirilmesinden bahsedilmişti.

General Minles'in kuvvetleri Anadolu Demir Yolu hattında bulunan İzmit'i, Eskişehir'i, Afyonkarahisar'ı ve Karadeniz'de Samsun, Merzifon ve Batum limanlarını işgal ettiler. Tiflis'te, bu arada Bakü'yü tekrar geri alan ve Hazar denizinin karşı kıyısında Krasnowodsk'u işgal eden Kuzey İran'dan sorumlu askeri kuvvetlerle birleşildi.³

Karadeniz ve Hazar denizi İngiliz gölü haline gelmişti. İran ise İngilizlerin himayesini kabul edecek gibi görünüyordu. Buhara ve Afganistan İngiliz himayesi altında bir Orta Asya birliği etrafında buluşmuşlardı. Lord Curzon'un planları gerçekleşiyordu. Şimdi iş sadece Türkleri bir barışa boyun eğdirmeye kalmıştı. Türkiye kendi müttefiklerine rest çekmeli ve İngiltere'nin treninde yerini almalıydı.

Son madde çokta zorluk teşkil etmiyordu. Artık bundan sonra sadece Türklere karşı, savaş zamanında bastırılmış nefret duygusunu serbest bırakmak yeterli olacaktı. Lord Curzon 18 Kasım 1918'de Avam Kamarasında son sözü söyledi. 5 Ocak 1918'de Lloyd Georg; yapmış olduğu konuşmanın gerçekte bağlayıcı olmadığını, o konuşmanın sonradan anlamsız kalan sadece bir barış teklifi olduğunu, fakat Türkiye'nin bunu kabul etmediğini ifade etti. Hiç bir şekilde "baş belası olan Türk devletinin" İstanbul'da bırakılamayacağını, ayrıca İngiltere'nin savaşın amacına, yani Türk devleti altında ezilen Ermeniler, Kürtler, Araplar, Yunanlılar ve Yahudiler⁴ gibi milletleri kurtarmaya, halen bağlı olduğunu, sözlerine ekledi. Kalabalıktan bu konuşmayı destekleyici sesler yükseldi.

- Milletvekili E. Williams, Yunanlıların "Türk zulmünün ve katliamının" kurbanı olduklarını ileri sürdü ve Yunanlıların ancak Türklerin azalan fakat ölümcül olan güçlerinin tamamen ortadan kaldırılmasıyla yeniden hayat şansı bulacaklarını, ifade etti.

³ Bu konuyla ilgili olarak yukarıda bahsedilmiştir.

⁴ Yahudiler aslında baskı altında değillerdi, hatta Genç Türk devriminde de önemli bir rol oynamışlardır.

- Bay Bliss bütün öfkesini, altı-yedi senedir savaştan, şimdi savaş yorgunu olan, açlık çeken, tarifsiz sıkıntılara maruz kalan ve şimdi de evlerine dönen, zavallı Türk askerlerine yöneltti: "Çaresizlik ve fakirlik içerisinde kıvranan halkın arasından hiç bir zorlukla karşılaşmadan geçen, serbest bırakılan Türk askerleri içerisinde gerçekten temizini bulmak çok zor."

- Türkler'e karşı nefretin en önemli temsilcilerinden olan Sir George Greenwood duygularını şu sözlerle ifade etti:

"1879/80 den beri hep, bizim dış politikamızın ana hedefinin Türkleri Avrupa'dan atmak olması gerektiğini savundum, hatta Asya'da da Hıristiyan topluluklara hükmedecekse mümkünse oradan da atılması gerekmektedir.

Türkler Tatar soyundan gelmektedirler ve tarih bize açıkça göstermiştir ki onlar Hıristiyan tebaasına sadece görünüşte iyi bir yönetim sunmuşlardır. Onların yönetimi "organize bir eşkıyalık" olarak adlandırılmıştır, ben ise bunu "iğrenç bir zalimlik" olarak adlandırmak istiyorum.

Bundan onbir sene önce yine bu çatı altında Makedonya⁵ sorununu tartışırken şu sözleri söylemiştim: "Bay Gladstone'a, Türker'in kendi yapmış oldukları suistimalleri ortadan kaldırmanın tek bir yolu olduğunu, onun da yine kendilerini yok etmek olduğunu, söylemek istiyorum – eşyalarını toplayıp defolup gitsinler. Nihai hedefimiz budur. Bu vakitten sonra kim Türklerin sözüne inanırsa o, tarihten hiç ders çıkartmamıştır."

Sir J. Spear aynı şekilde devam etti: "Türkiye'nin gücü ne kadar sınırlandırılırsa, insanlık için o kadar iyi olur!.. Onların elinde güçten bir eser kalmamalı, kendi tebaası olan diğer halklara iyi davranmayı beceremediler."

Milletvekili Hugh Law şu sözleri ile konuşmayı bitirdi: "Türklerin hükümdarlığı altında olan her yer bozguna uğramıştır."

Kalabalıktan alkış sesleri yükseldiği esnada aktörler Türk halkının yenilgisini ayrıntılı bir biçimde konuşmaya başladılar. Müttefik güçlerin İstanbul'a gelmeleriyle çığ bir kaba kuvvet baş gösterdi. Türkler sürekli bir bahane ile tutuklanıyor, cezalandırılıyor ve ara sıra da korkunç bir şekilde dövülüyorlardı. Evler basılıyor ve kendi eşyalarını toplamalarına bile müsaade edilmeden sokağa atılıyorlardı.

Türk kadınları tramvaydan aşağıya itiliyor, çocuklar ise hakarete uğruyor ve dayak yiyorlardı. Erkeklerin başlarında fesleri ve kadınlarında örtüleri yere fırlatılıyordu.

İstanbul'da bulunan Hıristiyan halkın ise küstahlığı göklere çıkmıştı. Türkler silah bulundurmaları durumunda ağır cezalara çarptırılıyorlardı fakat Ermenilerin ve Yunanlıların silahlanmalarına ise göz yumuluyordu. Eski İstanbul'un karanlık sokaklarında ve yıkıntılarla çevrili olan Aksaray ve Fatih'te savunmasız Türkler öldürülüyor ve cinayet üstüne cinayet işleniyordu. Lüks Pera Hoteli'nin önünde neşelenmek için sadece bir Türk'ü öldürmek amacıyla, bir Yunanlı güpegündüz

⁵ Makedonya sorununda Türkler tamamen suçsuzdular. Makedonya sorunu Hıristiyan halkların çekişmelerinden dolayı ortaya çıkmıştır.

bir Türk Paşa'sının oğlunu vurdu. Yetkililer bunun için ne yaptılar? Amiral Calthorpe'nin sağ kolu olan kaptan Heatcote Smythe'nin emirleri ile bazı tutuklu olan Hıristiyan suçlular serbest bırakıldılar ve savunmasız halkın üzerine salındılar. Serbest bırakılanların arasında kendi ailesinden iki kişinin canına kıyan bir Ermeni ve o suçsuz Türk gencini öldüren Yunanlı da bulunmaktaydı.

Bütün bu olaylar Türkler tarafından, takdire şayan bir şekilde, ağırbaşlılıkla ve sükûnetle sineye çekildi. Affetmeyecekler ve unutmayacaklardı. Yaşanan olaylar, müttefiklerin umut ettiklerinin tersine olmuştu. Bu vahşet sonunda sessizliğini muhafaza eden halkın, aklı başına getirdi. Birçok eğitilmiş kimse, galip devletlerin hayat şartlarını düzeltereklerini umut ediyordu ve bu insanlar her gün görmek zorunda kaldıkları olaylar sonucunda hayallerinden uyandılar. Bu hava siyasi olarak ilk etapta etkili olmadı. Eski siyasi partiler ve birçok irili ufaklı gruplar kendilerince ortaya fikirler atarak anavatanı kurtarmanın yollarını aradılar. Her hangi bir faaliyette bulunmak için henüz çok erkendi daha savaşın yorgunluğu atılmamıştı.

Bazı gururlu Türk Beyleri⁶ de içerisinde kendilerine ait olan, İtilaf güçlerine ait subaylar tarafında toplanıp İstanbul'a getirilen, silahların ve mühimmatın bulunduğu depoları korumakla meşgul idiler. Sadece, Erzurum'da silahsızlaştırılmayan yaklaşık 13.000 kişilik bir askeri birlik kalmıştı. Onlarda jandarmaya hizmet edeceklerdi ve müttefik güçler büyük bir cömertlik yaparak, onların düzeninin Türkler tarafından sağlanmasına, müsaade etmişti.

Türk hükümeti halâ İngiltere'ye güveniyordu. Kasım 1918 yılında İzzet Paşa hükümeti gitti ve yerine daha eski bir kuşağın temsilcisi olan Tefvik Paşa geldi. Ancak, Tefvik Paşa diğerlerinden daha çok önyargılıydı. Onun arkasında ise liberaller tarafından gerici olarak kabul edilen Damad Ferid Paşa vardı ki o, İngilizler ile her zaman anlaşmaya hazırды.

Böylece Türkiye meselesi barışçıl bir yolla halledilecek gibi görünüyordu. Ancak şimdi de seferberliği bitirmek için hesapta olmayan bir problem ortaya çıkmıştı. Milletler artık askeri birliklerinin ülkelerine dönmelerini istiyorlardı ve hükümetler de savaş durumunda sorgusuzca yapmış oldukları harcamalara bir son verme arzusundaydılar. Bu durumdan da bir çıkış yolu bulundu. Türkiye'de bulunan Hıristiyan azınlıklar kendilerinin bu açığı kapatabileceklerini teklif ettiler.

1917 yılında Yunanistan, İtilaf güçleri tarafından savaşa girmeye zorlanınca, Türkler ülkenin batı ve kuzey kıyılarında yaşayan Yunanlıları iç kesimlere doğru göç ettirdiler. Ateşkesten sonra göç eden Yunanlılar tekrar eski yerleşim yerlerine geri döndüler. Türkler ile burada yaşayan azınlıklar daha önceleri bir birlerinden hoşnutlardı. Bu olaylar sonucunda, İngilizlerin koruması altında gerçekleşen geri dönüş ve siyasi olaylardan dolayı ilişkiler tamamen bozuldu. Dönemin Yunanistan lideri Venizelos, Bizans İmparatorluğunu tekrar diriltmeyi hayal ediyordu.

⁶ Türk ordusu tamamen dağıtılmış ve sadece 40.000 asker kalmıştı.

Kendisi de İstanbul patriği olarak sivil ve ruhani lider olacaktı. Osmanlı'daki kilise Yunan-Ortodoksluğunun ana merkezi olacak ve büyük hayalin gerçekleşmesi sağlanacaktı. Yani Anadolu halkı Yunanlılaştırılacaktı. İzmir ve Anadolu'nun kuzey sahilleri iyice kaynamaya başlamıştı.

Ermeniler ve Türkler arasındaki ilişkiler ise savaş zamanında her iki tarafında gerçekleştirmiş olduğu katliamlar neticesinde katlanılmaz hale gelmişti. İngilizler tarafından gerçekleştirilen Ermenilerin Anadolu'ya geri dönmeleri ve diğer alınan bazı önlemler ilişkileri düzeltmeye yetmemişti. Örneğin bu olayları aydınlatmak için görevli İngiliz subayları vardı. Bu subayların görevleri; Hıristiyanların gerçekten savaş esnasında zulme uğrayıp uğramadıklarını tespit etmek ve bunlarla ilgili kanıt toplamaktı, ayrıca Hıristiyan halka bu konuyla alakalı şikâyet dilekçeleri dağıtmaktı. Bu şu anlama gelmekteydi; bir Hıristiyan sevmediği her hangi bir Müslümanı hapse attırmak isterse bir müfettişe ifade vermesi yeterliydi. İki ayrı dine mensup insanlar arasındaki nefreti alevlendirmek için akla daha iyi bir yöntem gelemezdi.

Bunun haricinde Ermeni çocuklarını geri getirme komiteleri oluşturulmuştu. Savaş esnasında Türk yetimhaneleri ve Türk aileler kimsesiz Ermeni çocuklarına sahip çıkmışlardı. Savaştan sonra bu çocukların tekrar kendi milletlerine geri verilmeleri gerekiyordu. Bu amaçla çocuklar İstanbul'a, başkanlığını Albay Heathcote Smythe'nin yaptığı bir komiteye getirildiler. Komite aynı zamanda Ermeni ve Türk çocuklarını ayırt ediyor ve dağıtıyordu, bu yüzden birçok Müslüman çocukta Ermeni ailelere verildi. Bu olay karşısında Kızıl Ay'ın, kız ve erkek çocukların protestoları da etkisiz kaldı.

Ermenilerin Anadolu'da ki sayıları Adana ile sınırlıydı. Onlar daha ziyade yurtdışında bulunmaktaydılar. Ermeniler yedi ili "Ermeni illerini" ve 1918 yılında Rus Transkafkas ordusunun yıktığı Kilikya bölgesinde oluşan Ermeni devletini de kapsayan bir Ermeni devletinin kurulmasını istiyorlardı. (Trabzon, Erzurum, Sivas, Van, Bitlis, Elazığ, Diyarbakır)

İngiliz devlet adamları boşuna, Yunanlıları ve Ermenileri Türk boyunduruğu altından kurtarılması gereken milletler olarak tanımlamamışlardı. Şimdi o vakit gelip çatmıştı. İngilizler sürekli fesat çıkararak artık bu azınlıklar üzerinden meyvelerini toplayacaklardı.

ATEŞKESİN BOZULMASI

İngiltere'nin oyunu Mart 1919' da başlamıştı. Damat Ferit vezirliğe getirilmişti. Selefleri bu zaman kadar ayak diremişlerdi, ondan ise İngiltere'nin planlarını bozacak bir davranış beklenmiyordu. Onun da ilk işi zaten, kendisinin İngiliz yanlısı politikalarına, karşı çıkabilecekleri bertaraf etmek olmuştur. 9 Mart tarihinde Genç Türklerden bir kaç kişiyi hapse attırdı. İngilizler, hapsedilen bu kişileri daha önce hapsedilen Genç Türklerle birlikte toplam altmış üç kişiyi önce Limni'ye ve daha sonra da sonbaharda Malta'ya götürdüler. Tutuklananlar arasında Mısır Kraliyet

ailesine mensup ve savaş karşıtı olan eski Vezir Sait Halim Paşa, İzzet Paşa kabinesi mensubu Fethi Bey⁷, önemli bir gazeteci ve yazar olan Hüseyin Cahid, Musul savunucusu Ali İhsan Paşa gibi şahsiyetler de mevcuttu.

Lloyd George⁸ 14 Mart'ta İzmir'e Yunan ordusunun çıkmasını, dört büyük devletin onayından geçirdi. 9 Mayıs tarihinde İstanbul Patriği Türk hükümeti ile olan ilişkilerini kesti ve Patrik kilisesine bağlı olan halka da Türk hükümetine karşı olan vatandaşlık görevlerini yerine getirmemelerini buyurdu. Bu olaylar Ön Asya'da bulunan bütün Helenistlerin savaş ilanı sayılırdı. İngiltere'nin dört büyük devletten almış olduğu, Yunanistan'ın İzmir'i işgal etmesi onayından iki ay sonra 14 Mayıs tarihinde, bir İngiliz Amiralî Türk hükümetine, yapmış oldukları Barış Konferansı sonucunda, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7. maddesine göre müttefik güçlerin İzmir'i işgal edeceklerini bildirdi. Aynı gün İngiliz Yüksek komiseri Amiral Calthorpe bir donanma ile İzmir açıklarına geldi ve İzmir halkına şehrin İtilaf güçleri tarafından işgal edildiğini duyurdu. İşin iç yüzü akşam ortaya çıktı ve ertesi gün ayın 15'inde Yunanlılar İzmir'e çıktılar. Silahlı güçlerden ve halktan gelebilecek tepkilere karşı, İtilaf güçlerinin koruması altında, İzmir ve çevresini işgal ettiler. Kısa bir süre sonra işgal, Barış Konferansı'nda alınan kararın aksine genişledi, taa ki Mareşal Milne Türkler ile Yunanlılar arasında bir sınır çizesiye kadar. (Kasım 1919)

Yunan mezalimini araştırmak için değil, ancak bu arada intikam almak amacıyla direnişe kalkan Türklerden endişe edilmesi, İtilaf güçlerini Amerikan Yüksek komiseri Amiral Bristol başkanlığında bir araştırma komisyonunu İzmir'e göndermeye sevk etmiştir. Komisyon sadece, iddia edildiği gibi, Türklerin yaptıkları zulümleri ve Hıristiyan azınlıkların tehlikede olduklarını ortaya koymayacak aynı zamanda İzmir'in işgalini de haklı gösterecekti. Rapor Ekim 1919'da hazırlandı ve Barış Konferansı'na sunuldu, ancak rapor Lloyd George'un isteklerini yerine getirmiyordu. Raporda: "Araştırma, Aydın (İzmir Bölgesinde) ilindeki Hıristiyanların Ateşkes'ten beri huzurlu olduklarını ve güvenliklerinin tehdit altında olmadığını ispatlamıştır." denilmekteydi. Raporun devamında ise: "Bu sebeple açıktır ki, işgal haksız yere gerçekleştirilmiştir ve İtilaf güçleri ile Türkiye arasındaki Ateşkes şartlarını zedeleyecektir." şeklinde cümleler yer almıştır.

Ermenilere düşen görev ise daha da zordu, çünkü küçük Ermeni Cumhuriyeti'nin ordusu, bir araya getirilmiş ayak takımından oluşmaktaydı ve bunlar Türkiye'nin doğu illerini işgal etmeye hazır değillerdi. Ermenileri güçlendirmek için onlara Barış Konferansında, 1918'de Türker'in ilerleyişi esnasında geri çekilmek zorunda kaldıkları Kars'ı ve diğer illeri verme sözü verdiler. Aslında buralarda Kürt ve Tatar nüfusu çoğunlukta idi. Mart 1919'da halk bağımsızlıklarını ilan etmek için Parlatentonun Kars'ta toplanmasını talep etti. İngilizler bunu bildikleri

⁷ Fethi Okyar.

⁸ Yunanlıların İzmir'e çıkmasını tamamen Lloyd George'un sorumluluğundadır. Curzon en azından 15 Nisan 1924'de Times'a yazmış olduğu bir mektubunda İngiliz Dışişleri Bakanlığının kararlarını reddettiğini bildirmiştir.

halde engellemek istemediler çünkü gelenleri tutuklamak ve buraları Ermenilerin eline vermek istiyorlardı. Bunun üzerine Ermeni hükümeti 28 Mayıs 1919'da Eri- van'da bağımsızlığını ilan etti. Hükümet yetkilileri Rus ve Türk topraklarındaki Ermeni bölgelerinin birleştirildiğini, kendilerinin de bu Birleşmiş Ermeni Cumhu- riyeti'nin hükümeti olduklarını beyan ettiler.

Ermeniler bu programı gerçekleştirebilmek için, güç kazanmak istediler. Müs- lüman halkın, İngilizlerin kendilerine verdikleri yerleri yağmaladıklarını ve kendi- lerine karşı toplu katliama giriştiklerini, zararlarının tazmin edilmesi gerektiğini söylediler.

Bunun üzerine, doğu illerindeki İstihbarat ve Kontrol Sistemleri Başkanı Üs- teğmen A. Rawlinson, Tiflis'e taşınmış olan İngiliz karargâhına 1919 yılı Temmuz sonunda şöyle bir telgraf çekmiştir: "İnsanlığın çıkarları açısından Müslüman nü- fusun yönetimi bağımsız Ermenilere bırakılmamalıdır. Ermeni askeri birlikleri disiplinsiz ve etkisiz olmaları neticesinde sürekli hoş olmayan işler yapmaktadı- lar, bu da bizi ahlaki ve hukuki alanda sorumlu yapacaktır."

1919'un Şubat ayında Barış Konferansı'nda kendilerinin buna müsaade etme- lerine rağmen, yüksek kurul bu durumda Ermenilere bağımsızlık hakkı vermek istememiştir. İngilizler böylesine ciddi bir konuda sorumluluk almak istememişler ve Lord Grey söz konusu olan bu manda yönetimini Amerikalıların üstlenmesi için Washington'a gönderilmiştir. Amerikan din adamları Ermeniler ile ilgilenmiş ve bu öneriyi kabul etmek istemişlerdir, ancak Washington yönetimi öneriyi kabul etmemiştir.

BAĞIMSIZLIK SAVAŞI

Ermeni tehdidi ve Yunanlıların İzmir'e çıkması savaş yorgunu olan Türkleri harekete geçirmiştir. Damat Ferit ise Yunan işgalini cılız bir protestoyla geçiştirmiş ve kendi haysiyetsiz politikalarına devam etmiştir. Savaş kaçaklarına ve Genç Türklere karşı tavrını daha da sertleştirmiştir. Fakat İstanbul halkı bir dizi miting düzenleyerek öfkesini dile getirmiştir.

İngilizler gerçekleşen bu olayların keyiflerini kaçırmasını istemiyorlardı. İngi- lizlerin dostları, fikirdaşları ve Adalet Bakanlığı Müsteşarı olan Sait Molla İngiliz propagandası yapmaktaydılar. Gerçekleşebilecek her isyanı kana bulamak için, silahlar ve bombardıman uçakları hazır bekletiliyordu. Birçok gizli polis ve casus, farklı siyasi partilerin ve kuruluşların faaliyetlerini İngiliz Yüksek Komiseri'ne bildiriyordu.

Sadece, dağınık halde olan fakat birbirine bağlı küçük bir grup uzun süre dik- katlerinden kaçmıştı. Bu grup içlerinde Mustafa Kemal'in de bulunduğu yüksek rütbeli subaylardan oluşmaktaydı. Bunlar Genç Türkler ile birlikte İttihat ve Te- rakki'de hareket ettikleri için şüphe uyandırmamışlardı. Dikkatlerini her şeyden önce Ermeni iddialarına çevirmişlerdi, bu durumda bu iddialar Yunan işgalinden daha da tehlikeli görünmekteydi. Doğu illerinin işgal kuvvetlerinin uzağında bu-

lunması, Erzurum'da IX. Ordu'nun ve Sivas'ta III. Kolordu'nun daha faaliyette olması bu tehlikenin engellenebileceği inancını vermişti.⁹ Savaş Bakanlığında bağlantıları olduğu için, kendi adamları olan Kâzım Karabekir'i ve Refet'i bu iki askeri birliğin komutasına getirmek arzusundaydılar (Nisan/Mayıs 1919). Grup Başkanı, Mustafa Kemal'in ordu müfettişliği görevine getirilmesini başardı. Onun talimatlarını da General Milne vermişti, ancak Mustafa Kemal'in Savaş Bakanlığı'ndaki adamı dosya imzaya gitmeden önce talimatları genişletti.

Mustafa Kemal'in zihninde Anadolu'da bir halk hareketinin gerçekleştirilmesi vardı. Bu amaçla iç ve dış düşmanlarla mücadele edebilmek için uygun ortamın yaratılması amacıyla kısa zamanda, önce Erzurum'da ve daha sonraları ülkenin birçok yerinde kendiliğinden, yardım etme kuruluşları oluşturuldu. 18 Mayıs'ta Samsuna gelerek sivil ve askeri yetkililerle temasa geçti. Haziran ayının ortasında kendi kumandanları ve bunlara bağlı olan komutanlar planlarını uygulamaya koydular. Bunun üzerine Erzurum'da bir kongre yapıldı ve hemen ardından da Sivas'ta millî bir kongre gerçekleştirildi. 27 Temmuz ile 7 Ağustos tarihleri arasında gerçekleşen Erzurum Kongresi'nde Sivas'ta (4-11 Eylül) bir kongre toplanması bildirilmiştir. Kongrede aşağıdaki temel görüşlere yer verilmiştir:

Mondros Ateşkes Antlaşması (30 Ekim 1918) günü Osmanlı İmparatorluğunda Türklerin hâkimiyeti altında bulunan bölgeler bölünmez ve ayrılmaz bir bütündür.

Her türlü işgale, bu bölgeye yapılacak olan her hangi bir yabancı müdahaleye ve bu topraklarda bağımsız bir Rum veya Ermeni toplumunun kuruluşuna şiddetle karşı çıkılacaktır.

Müslüman olmayan unsurlara özel bir ayrıcalık tanınmayacaktır.

Bariş, adalet ve doğrulukla tesis edilecektir.

Direnişin ilk adımı henüz daha kongre sürmekteyken atılmıştı. Albay Rawlinson, Kâzım Karabekir'e telgraf çekerek, Erzurum'da toplanan silah ve malzemeleri Ermeni sınırından Tiflis'e göndermelerini istedi. Kâzım Karabekir, böyle bir durumda Ermenilerin ikinci bir İzmir felaketi yaşatmalarının dayanaksız bir şüphe olmadığı, düşüncesi ile ret etmiştir. Bir kaç gün sonra Milliyetçiler sınırın pek te uzağında olmayan treni ele geçirdiler ve trenin yüküne el koydular.

İstanbul'da ise tehlikenin boyutu fark edildi ve İngilizler Mustafa Kemal'in geri çağrılmasını istediler. Sultan'ın ve Damat Ferit'in Milliyetçilere eylemlerinde yardım ettikleri, hissine kapıldılar. Hemen 11 Haziran tarihinde Mustafa Kemal İstanbul'a geri çağrılmıştır. Bunun ardından Milliyetçilerin oluşturdukları organizasyonlar yasaklandı ve valilere Mustafa Kemal ile temas kurmaları yasak edildi. İngilizlerin şikâyetleri üzerine Temmuz başında Mustafa Kemal tekrar geri çağrıldı ve bir kaç gün içerisinde de müfettişlik görevinden alındı. Diğer şahıslar için de aynı şekilde harekete geçildi. III. Ordu komutanı Albay Refet de mesai arkadaşla-

⁹ Bu konuyla ilgili yukarıda bahsedilmiştir.

rına karşı bir çalışmanın içerisinde olduğu gerekçesiyle görevinden alınmıştır. Erzurum Kongresi esnasında Mustafa Kemal'e ve kısa zaman önce Milliyetçilere katılan, Mondros Ateşkes Antlaşmasında imzası bulunan Rauf Bey'e karşı tutuklama kararı çıkartılmıştır. Mustafa Kemal tutuklanamayınca ordudan atılmış, bütün rütbe ve nişanları geri alınmıştır. Fakat Mustafa Kemal onun öncesinde kendisi ordudan ayrılmak üzere istifasını vermiştir.

Söz konusu olan bu güvenlik tedbirleri, sadece Türk milliyetçiliğinin irade gücünden dolayı ortaya çıkamamıştır. İstanbul'da Anadolu hiç anlaşılmamıştı. Londra'da Curzon, Doğu'yu seleflerinin her hangi birisinden daha iyi bilmekteydi, ancak o halâ savaş öncesi fikirlerine takılıp kalmıştı. O, Türker'in maddi ve manevi güçlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmak için yetersiz kaldığını tecrübelerinden bilmekteydi, fakat kendi menfaatlerini kurtarabilmek için yeterli olduklarını sezinleyemiyordu. Politik alanda Mustafa Kemal'in milliyetçiliği harekete geçirdiğini ve Mustafa Kemal'in fark ettiği Sovyet Rusya'sının giderek güçlendiğini ve müttefiklerin ittifaklarının bozulmaya başladığını da fark edememişti. Erzurum Kongresinden dört hafta sonra 28 Ağustos'ta Yarbay Rawlinson Curzon'a Kongre kararlarını şu cümlelerle bildirmiştir:

“İzlenimlerimi Dışişleri Bakanlığı'na bildirdiğimde, özellikle farklı bir bakış açısıyla, gelecekte büyük bir İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasının mümkün olduğunu söylediğim zaman, beni büyük bir ciddiyetle dinlediler. Ancak Türker'in kurmuş oldukları yeni Parti hakkında olumlu şeylerin söylenmesi, bu fikirlerimin anlaşılmadığını göstermektedir. Tahmin ettiğimiz Milliyetçilik hareketinin amacı doğru olarak belgelense bile, size yazmış olduğum bu beklenmedik, hırs dolu programı gerçekleştirmek için gerekli imkânlar belki sağlanabilir ya da Türk devrimcileri belki böyle bir riski alabilirler. Çok küçük bir ihtimal de olsa bunun mümkün olduğu, göz ardı edilmemelidir.”

Curzon Yarbay Rawlinson'a, mümkünse Mustafa Kemal ile tekrar görüşmesini, partisinin hangi barış şartlarını beklediğini ve neyi kabul edeceklerini, öğrenmesi için talimat vermiştir. Ancak söz konusu olan şartların kabul edilmesi tabii ki mümkün görünmüyordu.

İstanbul'daki İngilizler mücadele için en etkili olanakları devreye sokacaklarına karar verdiler. Her şeyden önce Eylül başında Sivas'ta gerçekleşecek olan ulusal kongrenin engellenmesi gerekmekteydi. Bu sebeple oraya en yakın olan Samsun limanındaki İngiliz askeri birlikleri güçlendirildi. Sivas valisinden Mustafa Kemal'i ve Rauf Bey'i tutuklaması ve kongreyi dağıtması beklendi, ancak vali buna karşı çıktı. Bunun üzerine Padişah'ın adamı olan ve Mustafa Kemal'e Sivas'ta şiddetle karşı çıkan Elazığ (Harput) valisi Ali Galip Bey Sivas'a sivil ve askeri vali olarak tayin edildi ve söz konusu olan işleri yapması için görevlendirildi. Ancak, kendisine askeri birlik verilmedi, çünkü ülkenin iç kısımları istisnasız Mustafa Kemal'in egemenliğindeydi. Bunun yerine kendisinin bu zamana kadar görev yaptığı yerden, Kürtlerden bir silahlı gurup oluşturması ve bu gurupla Harput'tan

beş altı günlük mesefade olan Sivas'a yola çıkması bildirildi. İngiliz yüksek komiseri, Binbaşı Noel'i yine de söz konusu olan ayaklanma bölgesine göndermişti. Böylece bir taş ile iki kuş vurabileceğini ümit etmişti: Hem Milliyetçileri engelleyecek hem de İngiltere'nin planlamış olduğu Kürt devleti için Kürtlerle Türklerin arasını daha da açacaktı. – Noel zaten yaz mevsiminde Diyarbakır'a giderek orda bağımsız bir Kürt devleti için propaganda faaliyetlerinde bulunmuştu.¹⁰ Ona eşlik eden ise birçok Kürt tahrikçi bulunmaktaydı. Bunların arasında da daha önce Diyarbakır'da Kürt Kulübü Başkanlığı yapmış ve kulübün kapanmasından sonra Halep'e kaçmış olan Cemil Paşazade Ekrem ve Kürt aşiret ailelerinden Celadet ve Kamuran Ali kardeşler ile Bedir Can Bey bulunmaktaydı. Bunlar tekrar kendi feodal yapılarını kurabilme hayallerine kapılmışlardı. Bu tahrikçiler Kürt korumaları eşliğinde iki günlük bir yolculuktan sonra Malatya'ya ulaştılar. Malatya'nın idari amiri olan Calil Rami, Bedir Can Bey'in aşiretine mensup birisiydi. Eylül'ün beşini altısına bağlayan gece Vali Galip te oraya varmış ve hemen bir eşkıya grubunu takip etme bahanesi ile Kürtleri etrafında toplamış ve yola koyulmuştu. Şans eseri vali ile hükümet arasındaki haberleşmelerden Mustafa Kemal'in haberi olmuştu, çünkü İstanbul ile Harput arasındaki telgraf haberleşmeleri ancak Sivas üzerinden yapılabilmekteydi. Buna rağmen bu şeytanca planı boşa çıkarabilmek bir mucize sayılırdı. Çünkü Güneydoğu bölgesinde bulunan ulusal örgütler İngiliz baskısı altındaydı. Musul'da, Urfa'da, Antep'te ve Maraş'ta yoğun bir İngiliz propagandası yapılmakta ve halk kandırılmaktaydı, ancak henüz daha istediklerini yaptıramıyorlardı. Harput'ta bulunan asker sayısı çok azdı, Malatya'da da bir kaç düzine asker vardı, ancak bunların bir kısmını da vali, yukarıda bahsedilen çeteleri takip etmek bahanesi ile farklı yerlere görevlendirmişti. Mustafa Kemal de hemen harekete geçti ve karşı tarafın direnişini kırdı. Ulaşabildiği askeri birlikleri Malatya'ya doğru harekete geçirdi.

Bölgelerindeki güçlü gruplar tahrikçileri yüz üstü bırakmışlardı. Askeri birliklerin hareketini haber alan tahrikçiler, Malatya'da bulunan askeri birliklerin de almış oldukları önlemler neticesinde korkarak 10 Eylül tarihinde şehri terk ettiler ve güneydeki dağlara kaçtılar. Aslında orda bulunan aşiretleri ikna edebilirlerdi, ancak Mustafa Kemal tarafından gerçekleştirilen propaganda faaliyetleri ve yaklaşmakta olan askeri birlikler etkili oldu ve onlar da İngilizlerin işgal ettikleri bölgelere kaçtılar. Halep'ten gönderilen İngiliz komutan Noel Türkler tarafından uzaklaştırıldı.

Bu olaylar üzerine ulusal Sivas Kongresi 11 Eylül tarihinde İstanbul hükümeti ile olan ilişkilerini kesmiştir. Dokuz gün sonra Padişah biraz yumuşamıştı, seçimlerin yapılacağına söz verdi ve parlamentoyu feshetti.

¹⁰ Noel, Hindistan'daki faaliyetlerde ortaya çıkmış, 1915'den 1918'e kadar İran'da, özellikle Bahtiyarların arasında görevde bulunmuştur. Onun hakkında ileriki sayfalarda bahsedilecektir.

BARIŞ UĞRUNA İHANET

Damat Ferit, 1919 yılının Haziran ayında Paris Barış Konferansında savaş suçunu Genç Türklerin üzerine yıkan bir bildiri sunmuştur ve Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş öncesi sınırlarında hak sahibi olacağını ve bunun için ülkenin Arap kısmına bir özerklik verilmesi gerektiğini ve sınırların Ermenilerin hak ettiği şekilde düzenlenmesi gerektiğini teklif etmiştir.

Damat Ferit, Türkiye'nin sebepsiz yere savaşa girmiş olduğunu, ifade etmiştir. Söz konusu olan bu itiraf Yüksek Konsey'i çok memnun etmiştir. Konsey'e göre; bu sorumluluk tamamen Türk halkına aittir, çünkü bir halk, "dış politikasını yönlendiren ve ordularını yöneten" bir yönetimden dolayı yargılanmalıdır.

Damat Ferit'in Osmanlı'nın savaş öncesi durumunu koruyabilmesi için ileriye sunmuş olduğu kanıtlar çok temelsiz kalmıştır. Ona göre, bu zamana kadar Türk yönetimi kimseye mutluluk vermemiş ve Müslümanlığın gurur duyacağı bir şekilde olmamıştır. Türkiye'nin zayıflaması İslam'a her hangi bir zarar vermemelidir. Yine ona göre, Tarih göstermektedir ki, Türklerin hâkimiyet kurduğu yabancı topraklarda refah ve kültür seviyesinde bir düşüş görülmüş ve tersi durumda, yani Türk hâkimiyetinden kurtulan bölgelerde de refah ve kültür seviyesinde yükselme görülmüştür. Bu sebeple Damat Ferit'e göre, Yüksek Konsey'in görevi Türk olmayan halkları Türk egemenliğinden kurtarmak olmalıdır. Bu cevapları alan Clemenceau şu sözleri ile konuşmayı bitirmiştir: "Türkiye en ufak bir mazere-ti olmaksızın bilinçli bir şekilde İtilaf güçlerine saldırmış ve karşılığını görmüştür. Bu sebeple, İmparatorluğu heterojen bir biçimde oluşturan halkların kaderini düzenlemek gibi ağır bir sorumluluk, kazanan tarafa düşmüştür."

Böylece Baş Vezir ülkesine geri gönderilmiştir. Paris'te bulunan Beylerin Türkiye'nin huzuru konusunda hiç te aceleleri yoktu. Onlar Türklerin kendilerine gelmelerini beklemeye koyulmuşlardı.

Politikasının çökmesi sonucunda 1 Ekim 1919'da Damat Ferit istifasını vermek zorunda kalmıştır. Ali Rıza, Mustafa Kemal'e gerekli olan yardımı söz vererek yeni kabineyi oluşturmuştur. Tabi ki İngilizler, söz konusu olan bu uzlaşmayı engellemek için ellerinden geleni yapmışlardır. Yeni hareketin, ülkede sevilmeyen Jön Türklerin bir devamı niteliğinde olduğunu vurguluyorlar, onu halkın ve hükümetin gözünden düşürmek için bu harekete iftira atıyorlardı. Diğer taraftan da hükümet aracılığıyla Milliyetçilere, Türkiye'nin savaş suçlusunu olduğunu ve savaş suçlularının cezalandırılması gerektiği hususunu kabul etmeleri için baskı yapıyorlardı. Mustafa Kemal oynanan bu oyunu fark etmiş ve kendisi ile yazışma içinde olan Savaş Bakanı (Mersinli) Cemal'e şu cümlelerle cevap vermiştir: "Bizim savaşa girmemizi bir suç olarak görmek, buna inanmak büyük bir milleti alçaltabilir ve dört beş kişinin ellerinde oyuncakları olmak olur. Böyle bir şeyi kabul etmek sadece bizim düşüncelerimizin değersiz olduğunu duymak değil, aynı zamanda Clemenceau'nun kibirli bir şekilde söylemiş olduğu aşağılama sözlerini tekrar duymak olacaktır. Tıpkı Ferit Paşa da olduğu gibi; Ferit Paşa Paris'te, bu kibirli

açıklamalardan sonra, Avrupalılardan merhamet dilemek gibi bir fikre kapılmıştı.”

Amaçlanan seçimler sonbaharın sonlarına doğru özgürce gerçekleştirildi ve Milliyetçilerin üstünlüğü ile sonuçlandı. (Seçimlere İngiltere yanlıları da girmişti!) Mustafa Kemal Meclisi Anadolu’da açmak istiyordu, çünkü İstanbul’daki milletvekillerinin bağımsızlıklarına güvenmiyordu, fakat hareketin meclis sorumlusu Rauf Bey onu ikna etti. Meclisin İstanbul’da açılmaması, “Türkler İstanbul’dan vazgeçtiler!” şeklinde anlaşabileceği endişesini doğurmuş ve bu endişe kararı etkilemiştir.

12 Ocak 1920’ de meclis açılmış ve 28 Ocak’ta Sivas kongresi kararları doğrultusunda millî birlik içinde yola devam kararı alınmıştır.

Milliyetçiler hedefe daha yakın görünüyordular, ancak gerçekte asıl savaş daha başlamamıştı.

Düşmanlar saldırıya geçmek için zamanın geldiğini düşünüyorlardı. Milliyetçilik hareketinin liderlerini yakalayıp İstanbul’da kargaşa yaratmak istiyorlar ve Türklerin direnişini sonsuza kadar kırmak istiyorlardı. Arkasında Lord Curzon’un ve İngiltere’nin İstanbul politikalarından sorumlu olan Bay Ryan’ın bulunduğu bu plan, bir *İngiliz planıydı*. İngilizlerin müttefikleri olayın iç yüzünü gizlemektedirler, ancak bu planın uygulanmasına vicdanları sızlayarak iştirak ediyorlardı.

Henüz daha ocak ayında iken Yüksek Komiser tarafından, Milliyetçilere karşı eğimli olduğu bilinen kabine üyelerinden Savaş Bakanı ve Genelkurmay Başkanı istifaya zorlandılar. Mart ayı başında ise Ali Rıza (Paşa) kabinesi keskin bir nota olarak geri adım atmak zorunda kalmıştır. Aynı günlerde ise Yunanlılar Anadolu için kışkırtılıyorlardı. Şubat ayı ortasında Türkleri yatıştırmak amacıyla Yüksek Komsey almış olduğu kararları yayınladı: Türkler Yunanlılara direnmedikleri müddetçe İstanbul onların olabilirdi.

Yukarda söz konusu olan karar Londra’da, Avam Kamarasınının 26 Şubat’taki oturumunda öfke ile karşılandı ve Türk halkına en aşağılayıcı hakaretler edildi:

“- Türklerin İstanbul’da bulunan hükümetleri alçak ve de kepazedir.” (T. P. O’Connor), “Türkiye’nin kokuşmuş ve cani politikaları...” (Sir Samuel Hoare), İstanbul Türkleri mi bırakılacak?, Bu ortamda olan, *entrika lağımları, savaş güruh sürüsü, zalimlikten ve katliamlardan doğanlar* diplomasi olarak kabul edilen, kötü yönetimin amacı olarak kabul edilmiştir. General Seely’e göre, beklenen gün gelmişti, dünyaca nefret edilen bu gücü yıkmanın yolu İstanbul’dan geçiyordu. İleride Sömürge Bakanı olacak olan Ormsby Gore’da aynı görüşteydi: “Türkler İstanbul’da kalmalı fakat orda bir güç sahibi olmamalıdır. Türkleri İtilaf devletleri yönetmeli, böylece Türkler uzun yıllar İtilaf güçlerinin yönetiminde kalmalı ve ebediyen onların güçleri kırılmalıdır... Orta Asya’dan gelmiş olan bu Türkler bir daha asla başlarını kaldıramamalıdır ve dünyada coğrafik ve stratejik bakımdan eşsiz olan bu bölgeye asla bir daha sahip olmamalıdır.”

Robert Cecil ise İstanbul’u bir geri verme durumu için; Türklerin batının ve doğunun pislikleri altında kaldıklarını ve Avrupalıların onları eğitmeye çalışmala-

rının sadece yüzey temizliği için işe yarayacağını ifade etmiştir. Konuşmasının devamında şu cümlelere yer vermiştir: *“Bütün dönemleri boyunca hâkimiyetleri zaillikle, kötülükle ve canilikle lekelenmiş ve kirlenmiştir. Türklerin er ya da geç İstanbul’dan atılmaları gerektiğini herkes bilmektedir. Onlara tekrar orayı vermemiz dünyaya bir daha uğursuzluk getirecekleri anlamına gelir. Bir, iki, on ya da yirmi sene sonra yine aynı sorunla karşı karşıya kalmış oluruz ve bu sorunu er ya da geç mutlaka çözmek zorunda kalacağız. Şu anda bunu savaşız yapabiliriz. İstanbul’u ele geçirdik ve şimdi sadece elimizde tutmamız yeterli olacaktır.”*¹¹

İki milletvekili Lloyd George’a, halâ 10 Kasım 1914’te yapmış olduğu konuşmanın arkasında olup olmadığını sordular. O da şöyle cevap verdi: *“Konuştuğum her kelimenin arkasındayım ancak söylemediklerimden de beni sorumlu tutamazsınız. Ağzımdan çıkan hiç bir söz yoktur ki barış şartları içerisinde olmasın. Türklerin elinden, kendi himayeleri altında olup ta fakat kendilerine adaletle hükmetmediği diğer milletlere karşı olan hâkimiyetlerini alacağız. Ardından ellerinden Karadeniz’e açılan o deniz yolunun hakimiyetini alacağız ki bu yol kötülerin elindeydi ve onlara dünya gözünde hem prestij hem de otorite sağlamaktaydı ve onlara dünya tarihinde de önemli bir yer vermekteydi. Türkler asla bir daha böyle olamaya caktardır.”*

Lord Bryce ise 11 Mart tarihinde Avam Kamarasında nefretini şu cümlelerle ifade etmiştir: *“Doğu ve her şeyden önce Türkler söz konusu olduğu zaman aklımıza ilk gelen sertlik ve şiddet olmaktadır. Bay Roosevelt’in de ifade etmiş olduğu gibi, onlara karşı “elimizde sopayla bir politika” izlememiz gerekmektedir. Bu onların akıllarını başlarına getirecektir! ... Türklerin yapmış oldukları hatalar düzeltilmesi mümkün olmayan hatalardır, çünkü Türklerin kendilerini adam etmek mümkün değildir. Edmund Burke onlara yüz yılı aşkın bir süre önce “vahşiler” demişti. Onlar vahşidirler ve vahşi olarak kalacaklardır.”*

Türkleri geleceklere açısından biraz olsun rahatlattılar. Fakat 15 Mart’ı 16 Mart’a bağlayan gece İstanbul’u işgal etme adı altında terör başlatmışlardır. Şehir’in bütün bağlantıları kesildikten sonra General Wilson Milliyetçi avına çıktı. Tanınmış bir milletvekili olan Başkan Dr. Adnan Bey’i tutuklamak için 30 kişilik bir İngiliz askeri birliği Kızılay binasını bastı. Kızılay görevlilerini yataklarından kaldırdıktan sonra onlara silah doğrultarak Dr. Adnan Bey’in nerde olduğunu sordular. İçlerinden en genci olan 16 yaşındaki bir delikanlıyı kasatura ile vurarak dövdüler ve kanlar içinde bıraktılar. O gece İstanbul’un bütün bölgelerinde bu tür sahneler baş göstermiştir.

Ertesi gün General Wilson sıkıyönetim ilan ettiğini açıkladı ve her hangi bir toplantıyı idam cezası ile yasakladı. İngiliz birlikleri şehre dağıldılar ve kamu binalarını işgal ettiler. İngiliz donanmasının üzerindeki toplar namlularını Padişah’ın sarayına ve Türklerin karargâhlarına doğrulttular. Minarelerin üzerlerine makinalı tüfekleri ile askerler koğuşlandı. Savaş Bakanlığı binası İngilizler tarafından ara-

¹¹ Times’da İngiliz hükümetinin bu fikir değişikliğini çok ağır cümlelerle eleştirmiştir.

nırken bakanlığa bağlı bütün personel bakanlığın bahçesinde hazır bulundular. Bir nöbetçi vurularak öldürüldü ve beş askerinin de yataklarında canlarına kıyıldı.

Günlerce Milliyetçi avı bu şekilde sürdü. İngiliz polisleri ve ajanları boğazdaki vapurları ele geçirdiler. Afişlerde her gün onlara sığınan bir milliyetçinin öldüğünü bildiriyordu. İngiliz askerleri ve ajanlar boğazı gözetliyor, Anadolu'ya açılan bütün yolları tutuyorlardı. Ülkenin iç kesimlerini işgal ediyorlardı. Araziden kaçmak isteyenleri projektörlerle yakalamaları için Hristiyan köylerinde silahlı çeteler oluşturdular. Sadece bir kaç kişi Milliyetçilerin merkezi olan Ankara'ya dağlardan kaçma imkânı bulabilmişti. Yüz elli kişi yakalanarak Malta'ya sürgüne gönderildi. Tutuklananlar arasında; kısa zaman önce Savaş Bakanı olan Cemal Paşa, İngiltere'ye güvenerek meclisin İstanbul'da açılması için Mustafa Kemal'i ikna eden Rauf Bey, İstanbul milletvekili Kara Vasıf Bey ve şair Süleyman Nazif de bulunuyordu. Yasaklananlar listesinde bir İngiliz eğitimi taraftarı olan yazar Halide Edip te vardı.

18 Mart'ta son kez meclis toplandı. Bir gün öncesinden işgale karşı çekingen davranıldıysa da meclis toplantıyı işgale karşı keskin bir protestoyla kapattı. Türklerin düşmanca davranışlar içerisinde oldukları, silahlı kuvvetleri kıskırttıkları ve Anadolu'da katliam yaptıkları¹² gerekçesi ile Bonar Law söz konusu olan bu terörü Avam Kamarasında haklı gösterdi.

İngiltere, Hindistan'daki Müslümanlara değer verdiğini, Padişahın ve yönetiminin de Milliyetçileri istemediklerini söyleyerek, Türklere yönelik uyguladığı kendi politikasını savunmaktaydı. En son görev yapan Baş Vezir ve Nisan'ın başında göreve getirilen halefi Damat Ferit Paşa bu konuda anlayamıyorlardı. 11 Nisan'da Milliyetçiler, Halife'ye karşı isyan ettikleri gerekçesi ile suçlandılar ve hemen ertesi ay Mustafa Kemal ve yakın arkadaşları idam cezasına çarptırıldılar.

Mustafa Kemal derhal karşı harekete geçerek İstanbul'dan kaçan eski milletvekillerinden ve yeni seçilenlerden oluşan Büyük Millet Meclisini 23 Nisan tarihinde Ankara'da açtı. Burada toplanan vekiller hem yürütmeyi hem de yasamayı elinde tutan başkanları Mustafa Kemal'in fikirlerine göre hareket ediyorlardı.

Ankara'ya karşı söz konusu olan tehditler içi boş tehditler değildi. Çünkü her an, her hangi bir fanatik Allah'ın rızası için, Halife'nin ya da İngilizlerin teveccühlerini kazanabilmek için onlara bir saldırı düzenleyebilirdi. Anadolu'da da henüz Milliyetçilerin hâkimiyeti söz konusu değildi. Şehirli ve köylü vatandaşlar bu hususta bir bocalama içerisindeydiler ve gerici çevrelerde de Milliyetçilerin çizdiği yolun Cumhuriyeti getireceği endişesi bulunmaktaydı.

Padişah, söz konusu olan bu çevrelerce destekleniyordu ve İngiliz yanlısı olan Molla Sait'in de yardımıyla bir karşı hareket başlatıldı. Ülke'nin her yerinde Halife'nin askerleri bulunmaktaydı, ancak en yoğun buldukları yer ise İstanbul ile Ankara arasındaydı. Padişah'a bağlı olan Çerkezler ise bu ordunun bel kemiğini oluş-

¹² Hangi katliam? Fransızlar tarafından silahlandırılan Ermeni lejyonlarının Kilikya bölgesinde gerçekleştirdikleri katliam mı?

turuyorlardı. Ankara'nın etrafında da Milliyetçilere karşı, çetecilerden oluşan bir hareket ortaya çıkmıştı, fakat bu hareket te 1920'nin sonbaharında yatıştı.

Bu arada İngilizler Ankara'ya karşı daha güçlü bir kart oynadılar. 20 Haziran'da Hythe'de ve Boulogne'de Yunanlılar Anadolu'da düzeni sağlayabileceklerini ve kendilerine müsaade edilmesini teklif ettiler. Fransa'nın ve İtalya'nın karşı çıkmalarına rağmen bu izin onlara verildi.

Kullanımda olan bütün İngiliz gemileri İstanbul'un önüne demir attılar. İngilizler, Marmara denizinin güneyinde bulunan Mudanya'ya ve Bandırma'ya asker çıkardılar. Bu vesile ile çıkabilecek her hangi bir olumsuzluğa karşı tedbir almış oldular ve 22 Haziran günü Yunan ordusu Marmara'ya doğru yürüyüşe geçti. Bir ikinci grup ise İngiliz savaş gemileri koruması altında Trakya bölgesine indiler ve diğer bir üçüncü gurup ta İzmir'den doğuya doğru harekete geçti. Anadolu'ya getirecekleri düzen buydu işte, Türk halkına tarifi mümkün olmayan bir alçaklık yapıyorlardı!

Ancak bu şekilde, daha önce hazırlanmış olan, 11 Mayıs'ta Paris'te onaylanan ve Padişah'ın elçisine zorla kabul ettirilen barış şartları devreye sokulabilecekti. Padişah'ın teklifleri hiç önemsenmedi ve 16 Temmuz'da bir ültimatomla şartlar zorla kabul ettirildi. İçerik bakımından adice olan bu Barış Konferansı İstanbul yönetimini hayal kırıklığına uğratmış ve Milliyetçilerin de korktukları başlarına gelmişti.

Türkler, güneyde sadece Arap topraklarını bırakmayacaktı, aksine çok geniş bir alanı bırakacaklardı. Yani, Kilikya bölgesinin doğusunu, Antep'i, Birecik'i, Urfa ve Mardin'i kaybedeceklerdi, doğuda ise Erzurum'u, Trabzon'u, Bitlis'i ve Van'ı da kısmen ya da tamamen Ermenilere bırakacaklardı; sınırı ise Wilson çizecekti.

Güneydoğu'da Fırat ile İran sınırı arasında yeni Ermenistan'ı ve manda bölgesi olarak Irak'ı kuracaklar, özerk bir Kürt bölgesi oluşturulacak ve bir yıl sonra da halklar birleştirilerek aynı bir devlet olarak tanınacaktı.

Batı'da İzmir ve önemli bölgeleri Yunanistan'ın eline geçti. Daha önce belirlenen ve çok kısa bir süre gizli kalan Türkiye'yi taksim planına göre, buraların yönetimi Yunanistan'a bırakıldı. Ancak bu gerçek Avrupa'da da Türkiye, İstanbul ve yakın çevresi hariç bütün topraklarını Yunanistan'a kaptırmıştı. İstanbul ve yakın çevresi de sadece barış antlaşmasına sadık kalmaları için Türklere bırakılmıştı.

Boğazlar ise Türklerin elinden tamamen alınmış ve uluslararası bir komisyon tarafından yönetiliyordu. Boğazların korunması için de İstanbul'a bağlanan geniş bir bölge ayrıldı ve işgalci güçler oraya yerleştirildiler.

Türkiye tamamen savunmasız kalmıştı. Türk ordusu Padişah'ı korumakla görevli olan sadece 700 kişilik bir güçten oluşuyordu. Türkler gümrüğü ve maliyeyi de İtilaf devletlerinin bir komisyonuna bırakmışlardı. Bu komisyon savaş döneminde kaldırılan kapitülasyonları tekrar yürürlüğe sokmakla ve ülkede bulunup ta bağımsızlıklarını ilan etmeyen, politik, etnik ve dini azınlık guruplarının haklarını korumakla görevlendirilmişti.

Bariş antlaşması, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın kendi aralarında anlaşmaya varmaları ile sağlanmıştı. Bu antlaşmayı da yürürlüğe koyacak olan devletler yine bu üç devletti. Bu antlaşma gereği Doğu Anadolu bölgesinde bir üçgen çizildi ve bu üç devlet bu bölgeleri paylaştılar. Sivas'a kadar olan bölgeyi Fransızlar işgal edeceklerdi; İtalya da aynı şekilde Karadeniz bölgesinde bulunan Ereğli ve kömür ocaklarının da bulunduğu bölgeyi işgal edecekti.

Her iki devlet te kendilerine verilen bölgeleri işgal edecekler ve ancak barış şartlarının tamamı yerine getirildikten sonra İngiltere ile görüşerek işgali kaldıracaklardı. Türkiye'yi baskı altında tutarak uysallaşması sağlanacaktı. Kısaca; Türkiye boğazlardan arındırılacak, Orta ve Kuzey Anadolu'ya sıkıştırılmış yarı bağımsız bir devlet olarak kalacaktı.

Sevr Antlaşması ilk bakışta şöyle bir duygu uyandırıyor; İngiltere cömertçe davranıyor, Arap bölgeleri hariç diğer bölgeleri sömürmeleri için ortaklarına bırakıyor ve kendisi sadece antlaşmanın garantörü ve azınlık haklarının koruyucu olmakla yetiniyordu. Ancak, gerçekte tabi ki her şey tersineydi. İngiltere bu antlaşmayla kendi menfaatlerini koruma altına aldı, ancak birlikte hareket ettiği diğer devletlerin hakları belirsizdi ve sorumlulukları da çok fazlaydı. İngiltere boğazlar sorununa dair kendi çözümünü uygulamaya koydu. Buna göre; savaş gemileri boğazlardan geçebilecekler, Karadeniz kendi donanmasına açık olacak, İstanbul Boğazı, İngiliz komutasında İtilaf devletleri yönetiminde olacak ve Ege kıyıları da Yunanlıların kontrolü altında olacaktır.

Özerk Kürt bölgesinin oluşturulması Irak'taki İngiliz mandasının güvencesi için düşünülmüştü. İngiltere ilerde bu bölgenin bağımsız bir devlet olmasını sağlayacaktı.

Ermenistan da kuzeydoğuda Rusya'nın Kafkaslara ilerlemesini durdurmak amacıyla bir tampon devlet gibi hizmet edecekti. Yalnız burada yolunda gitmeyen bir mesele vardı; çünkü Transkafkasya'da İngiliz vergi mükelleflerinin istekleri doğrultusunda savaş sona erdirilmiş ve bu bölge boşaltılmıştı ve Amerika da, Ermenistan'ın kendisine manda olarak teklif edilmesini kabul etmemişti.

Bütün kozlar henüz İngiltere'nin elindeyken, Fransa ve İtalya işgale başlamıyordu. Aslında İtalya çoktan kendisine verilen bölgeye yerleşmeye başlamıştı, fakat baskı uygulamak istemiyor, aksine Milliyetçilerle anlaşmaya varmak istiyordu. Fransa'ya gelince, şu anda elde ettikleri onun asıl hedefi değildi, kültürel ve mali bakımdan Türkiye'de hedeflediği etkiyi gösterememişti.¹³

Fransa, yılın başından beri Kilikya bölgesinde ve Kilikya'nın doğusunda Milliyetçilerle olan mücadeleye devam etmekteydi¹⁴ ve Mayıs'ta bir ateşkes yapmak zorunda kalmıştı, işgali genişletmeyi asla düşünemezdi.

¹³ Sevr Antlaşması Fransız meclisine hiç sunulmadı.

¹⁴ Fransızlar bu bölgeleri Ekim 1919'dan itibaren İngilizlerden devralmışlardı.

Sevr Antlaşması; Damat Ferit'in Bakanlar kurulunu belirli şartlar altında ikna etmesinden sonra 10 Ağustos 1920 tarihinde Padişah'ın temsilcileri tarafından imzalanmıştır:

Osmanlı Meclisi kapalı olmasına rağmen, Damat Ferit Paşa Yıldız Sarayında 80 kişiyi, antlaşmayı imzalamak için topladı. Hiç bir tartışmaya yer vermeden orda bulunanlara kabul etmelerini ve Padişah'a karşı gelmemelerini söyledi. Zaten ortada olan sebepler de katılanları, antlaşmayı kabul etmeye zorluyordu. Sadece Topçu General Rıza Paşa olayı protesto etmişti. Paşa Ferit Paşa'ya sinirli ve titrek bir ses tonuyla: "Burda Padişah'a bağlılığımızı göstermek için toplanmış bulunuyoruz, antlaşmayı imzalamak için değil. Burda toplanan bu insanların böyle bir şeye karar verme yetkileri yoktur. Anadolu'da düşmanlara karşı açıktan bir silahlı direniş olduğu müddetçe bu antlaşmayı imzalayamayız." diyerek itiraz etmiştir. Ferit Paşa daha fazla açıklama yapmadan imza yetkisini vermiş ve duyulur bir şekilde şu cümleyi kullanmıştır. "Anadolu'nun canı cehennem!"

Anadolu gerçekten açık bir şekilde Sevr Antlaşması'nun maddelerine karşı çıkmış ve silahlı direnişe geçmiştir. Batıda Yunanlılara karşı, güneyde Fransızlara karşı ve doğuda da Ermenilere karşı mücadele ediliyordu. İki yıl boyunca Türk vatandaşları Ermeni baskısı altında kaldılar, Ermeniler sınır boylarındaki köyleri ateşe verdiler ve bu zamana kadar dost oldukları insanların göç etmelerini seyrettiler. 1920'nin Eylül sonunda Kâzım Karabekir sınırı geçerek düşmanı yendi ve 3 Aralık 1920 tarihinde Gümrü=Leninakan Antlaşması yapıldı.

Erzurum'daki Ermeni birliği Ankara'ya karşı mücadele edebilecek tek büyük ve silah açısından yeterli askeri birlikti. Türkler tarafından Yunanlılara ve Fransızlara karşı yapılan savaşlar, zayıf askeri birliklerle desteklenen çeteler tarafından sürdürülüyordu. Ermenistan seferi sonuçlandıktan sonra Rusya ile olan bağlantı sağlanabilmişti. Bunun üzerine Mustafa Kemal düzenli orduların yerlerini değiştirme imkânına kavuşmuş oldu. Atölyeler imkânsız başardılar. Silahlar ve mühimmat develerin sırtında ve arabalarla ya da kadınlar tarafından taşınarak dağlar aşıldı ve Anadolu'dan batıya taşındı. İstanbul'dan da, Anadolu'daki kardeşlerine yardım etmek üzere birçok silah ve malzeme subaylarla birlikte gemilerle ya da diğer yük taşıyıcılarla Anadolu'ya geldi.¹⁵

SON YUNAN KALINCAYA KADAR

Damat Ferit'in kabinesi ile birlikte Sevr Antlaşmasını uygulamaya koymak başarısızlıkla sonuçlanmıştı. İstanbul'da doğru dürüst bir adam başbakan olursa, o zaman belki Ankara fikirlerinden vazgeçer düşüncesi ile 21 Ekim 1920 tarihinde Tefvik Paşa ikinci kez göreve getirildi. Ankara'yı ikna edebilmek için, Ankara'nın İstanbul hükümetine güvenebilmesi için ve silahların bırakılması için İngilizler

¹⁵ Söz konusu olan bu malzemeler İtilaf güçleri tarafından alınan silahların da konuldukları depolardan alınmıştı. Silah kaçakçılığı Kara Vasıf'ın kurmuş olduğu "Karakol" isimli örgüt vasıtasıyla gerçekleşmekteydi. Örgüt, İstanbul'un ikinci kez işgalinden sonra işi bırakmak zorunda kalmıştır, fakat daha sonra bu görevi farklı kuruluşlar üstlenmişlerdir.

tarafından yeni kabineye sorumsuz insanların alınmaması sağlanmıştır. O zaman İngiltere anlaşmaya yanaşacak ve Yunanlıların Anadolu'yu işgali daha kolaylaşacaktı. Yeni kabinenin bir üyesi olan ve dürüst bilinen İzzet Paşa bile bu fitneye inanmıştı fakat Mustafa Kemal asla böyle bir tongaya düşmedi. İngilizler, sevmelerine rağmen Genç Türkleri bile Ankara'yı ikna etmek için devreye soktular.

İngilizlerin devreye sokabilecekleri başka planları da vardı. İzzet Paşa ile Mustafa Kemal'in görüşmelerinin devam ettiği günlerde (Aralık) Ankara'da Mustafa Saghir adında dostça görünen Hintli bir adam ortaya çıktı. Ancak, bir kaç hafta sonra bu adamın ajan olmasından şüphelenildi. Yapılan araştırmalar sonucunda adam kendisinin bir İngiliz ajanı olduğunu ve dünya savaşında Almanya'ya karşı çalıştığını itiraf etti. (Mayıs 1921'de Mustafa Kemal'e suikast girişimde bulunduğu gerekçesi ile idam edildi.)

Öte taraftan Bafour Milletler Cemiyeti'nde yapmış olduğu bir açıklamada şu cümlelere yer vermiştir: "Mustafa Kemal eşkiya bir liderdir. Sadece beceriksiz insanların Milletler Cemiyeti'ne yöneldiklerini söyleyen bir insan tipidir."

22 Aralık'ta Lloyd George da Avam Kamarası'nda Yunan-İngiliz dostluğundan bahsediyordu. İngilizlerin gizli destekleriyle Yunanlılar Eskişehir'e kadar geldiler, ancak 10 Ocak 1921'de İnönü'de durduruldular.

İtalya'nın ve Fransa'nın da baskısıyla İngiltere Sevr Antlaşması'nın şartlarında bir değişiklik yapmayı düşünüyordu. Bu öyle bir değişiklik olmalıydı ki, Ankara hükümeti de görüşmelere katılmalıydı. 21 Şubat ve 12 Mart 1921 tarihleri arasında Londra'da Konferans gerçekleşti. Bu konferansta Ankara hükümeti Trakya ve İzmir bölgesinde halk oylaması yapılmasını teklif etti, ancak yine de her hangi bir somut karar çıkmadı. Buna rağmen Ankara'nın Dışişleri Bakanı Bekir Sami¹⁶ Bey Fransa'yı ve İtalya'yı İngiltere'den ayırmayı başardı. İtalya kendi işgal bölgelerini boşaltacağı vaadinde bulundu. Fransa ise bu günkü Türkiye-Suriye sınırını teklif etti ve İskenderun için özel bir rejim önerisinde bulundu. Bu teklif te doğal olarak Ankara tarafından reddedildi. İngiltere'nin barış anlayışına gelince, Türkler bunu Yunanlılar tarafından yeni bir saldırıya uğrayınca görmüş oldular. Ancak, bu saldırı da yine İnönü'de Türklerin başansı ile sonuçlanmıştır. (30 Mart 1921)

İlkbahar müttefik devletler arasındaki diplomatik görüşmelerle geçti. Bu görüşmeler sonucunda Fransa ve İtalya İngiltere'yi belirli bir düzeyde anlaşmaya ikna ettiler. Müttefik güçler tarafından işgal edilen bölgelerde tarafsızlık ilan edildi. Fakat komuta İngilizlerin elinde olduğu için onlar da Yunanlıların lehine karar veriyorlardı. Yunanlılar da 10 Temmuz tarihinden beri yine ileriye doğru harekete geçmişlerdi. Ancak, yeni kurulan Türk ordusu tam donanımlı olan düşman ordusuna karşı henüz başarı gösteremiyordu. Türkler öfkeyle Eskişehir'den, Kütahya'dan ve Afyonkarahisar'dan Sakarya ırmağına kadar geri çekilmişlerdi. Ankara'ya sadece 50 km kalmıştı.

¹⁶ Bekir Sami, Musa Paşa'nın (Kunduchov) oğluydu (1818-1889). Musa Paşa, Rusya'nın Kafkaslardaki işgallerine seyirci kalmamak için 1865 yılında Rus ordusundan, Tümgeneral iken ayrılmış ve Türkiye'ye yerleşmiştir.

23 Ağustos'ta Yunanlılar yeniden saldırıya geçtiler, 2 Eylül'de Yunan ordusu durduruldu, 13 Eylül'de ise Yunanlılar Sakarya'nın batı yakasına geri çekilmek zorunda kaldılar. Burada dünya tarihi açısından çok önemli olan bir savaş gerçekleşmiştir. Bu zafer sonucunda Fransa, 20 Ekim tarihinde Ankara Antlaşması'nı (Franklin-Bouillon Antlaşması) imzalamak zorunda kalmıştır. Aslında antlaşma tam istenilen düzeyde olmamıştır, fakat şartlar Londra Antlaşması'nın temeline dayanmaktaydı. İngilizler Yunanlı dostlarıyla yalnız kalmışlardı.

Ankara Antlaşması sebebiyle Curzon Paris'i protesto etti, ancak bu protesto çok etkili olmadı. İngilizler geri adım atmak zorunda kaldılar ve Türklerle anlaşma zemini aradılar. Hindistan'daki Müslümanların da tepkileri bu konuda etkili olmuştur. 22 ile 26 Mart arasında gerçekleşen Paris Doğu Konferansında da her hangi bir sonuca varılamamıştır. İngiltere Yunanlılar aracılığıyla Trakya bölgesi ile Gelibolu yarımadasını elinde tutmak istiyordu, böylece boğazlardaki hâkimiyetini sürdürebilecekti. Müttefiklerinin teklif ettikleri gibi Sevr Antlaşması'nın hafifletilmesini de istemiyordu. Ağustos'ta Türkiye bir kez daha kendi görüşlerini iyi niyetle anlatmak istemiştir, fakat Türkiye'den gelen elçi Fethi Bey'i Londra kabinesinden kimse dinlemiyor ve ona ehemmiyet vermek istemiyordu. İngiltere mücadelesini son Yunanlı kalasıya kadar devam ettirmek istiyordu.

Ankara üstünlüğü ele alıyordu. 26 Ağustos 1922 günü Türkler Yunanlıların ilerleyişini kırdılar, aradan geçen 4 gün sonra Yunanlıların geri çekilişleri bozguna uğramış bir şekilde kaçışa dönüştü. Kaçarlarırken arkalarında harap edilmiş, yakılmış ve yıkılmış şehirler ve köyler bıraktılar. Kendileri ile birlikte götürdükleri Anadolu'da bulunan Rumlar ve esirlikten kurtulan Yunanlılar kendilerinin içine düştükleri bu rezil duruma Lloyd George'un sebep olduğunu idrak ettiler. *"Kako hrono nahis Georgis!"*

9 Eylül tarihinde Türkler İzmir'e girdiler ve bir kaç gün sonra da Çanakkale'ye doğru harekete geçtiler. İngiltere artık kendisine bir ortak aramalıydı. Curzon yardım istemek üzere Paris'e gönderildi. 15 Eylül'de Churchill'in isteği ile Lloyd George Büyük Britanya'ya bağlı olan fakat kendi parlamentoları olan ülkelere (dominyon) ve Balkan devletlerine "Boğazların Özgürleşmesi" için çağrıda bulundu, fakat bu çağrısı hiç yankı bulmadı. Fransız ve İtalyan birlikleri Çanakkale'nin öte yakasına çekildiler, İngiltere tek başına Türklerle karşı karşıya kalmıştı. Netice itibari ile İngiltere de pes etti ve halâ Yunan işgalinde bulunan Trakya bölgesini de Türklerle geri vermeye hazır vaziyette barış görüşmelerine başladı. Türkler derhal Trakya bölgesinin boşaltılmasını istediler. 11 Ekim 1922 tarihinde Mudanya'da ateşkes imzalandı. Fakat savaş henüz daha kazanılmamıştı, Lloyd George halâ Boğazlarda kalabileceklerini umuyordu.

Kasım ayının ilk günlerinde İstanbul'daki sivil idare Ankara tarafından devralındı. Bu şehir dört yıl boyunca işgalci güçlere katlanmak zorunda kalmıştı. Yabancılar ve levantinler (Doğu Akdeniz ülkesi halkı) Türkleri görebilmek için sokaklara çıkmışlardı. Avrupalıların idarelerinde bulunan bütün işletmelerden Türk

çalışanlar çıkartılmışlardı. Savaş dönemindeki kayıplarını Ermeniler, Yunanlılar ve Yahudiler geri almışlardı ancak Türkler hiç bir hak iddia edememişlerdi. Rum ve Ermeni göçmenlere her türlü yardım ediliyordu, fakat Yunanlılardan kaçan binlerce yoksul Müslüman aileye hiç bir Hıristiyan yardım eli uzatılmamıştı.

İngiliz polisinin lütufkâr hoşgörüsü ile Pera, açık bir genelevine dönüşmüştü. İstanbul'u uluslararası bir şehre dönüştürmek hayali ile burada Türklere ait var olan her şey yok edilmek isteniliyordu. Türkler İstanbul'u, Anadolu'da bulunan kardeşleri için, bütün hakaretlere ve insafsızlıklara maruz kalma pahasına sessizce ve haysiyetli bir biçimde savunmuşlardı.

LOZAN

1922-1923

İngilizler dışlerini sıkarak pes etmek zorunda kalmışlardı ve şimdi de bekletmek suretiyle hem Türklere hem de kendi müttefiklerinden intikam alıyorlardı. Lozan Konferansı uzun pazarlıklardan sonra ancak 20 Kasım tarihinde başlayabilmişti. Konferansta tarafların birleştikleri ortak nokta, Anadolu'da ve Trakya bölgesinde Türklerin bağımsızlıklarını kabul etmek olmuştur, fakat diğer konularda taraflar farklı görüşlerdeydi.

Türklerin şartları ulusal bağımsızlığa dayanmaktaydı: Ateşkes'ten sonra işgalci güçler tarafından işgal edilen bölgelerin ve Türklerin buldukları yerlerin bağımsızlığı esas konuydu. Savaş öncesi söz konusu olan bağımlılık kaldırılmalıydı; yani bununla azınlıklara verilen özel haklar, kapitülasyonlar ya da imtiyazlar ve borçlar kast ediliyordu.

İngilizlerin şartları ise aşağıda olduğu şekildeydi: Birincisi, boğazların açık olmasıydı ki bu Türklere izin almaksızın Karadeniz'den geçmek ve her hangi bir engelle karşılaşmaksızın Karadeniz'de Rusya'yı tehdit altında tutabilmek anlamına gelmekteydi. Bu madde, kıyılarındaki istihkâmların ve Türk garnizonlarının tahrip edilmesi, gereksiz olması anlamına gelmekte ve savaş gemilerinin Boğaz'dan Karadeniz'e serbestçe geçişlerini içermekteydi. İkinci ise, Musul'un ilhaki kabul edilecekti. İngiltere'nin bu isteği için uygun bir pozisyonu söz konusu idi. Donanması boğazlarda duruyordu, askeri birlikleri ise İstanbul'da, Çanakkale'de ve de Musul'da idi. İngiltere'nin üçüncü şartı ise müttefiklerine yönelikti. İngiltere savaştan önceki iktisadi çıkarlarının korunmasını istiyordu ki Türkiye söz konusu olan bu imtiyazlardan kurtulmak istemekteydi.

Söz konusu olan boğazlar konusu, esnek bir konu olduğundan ve birçok farklı anlama gelebildiğinden dolayı Türkler tarafından kabul edilebilirdi. Türk delegelerinin sözcüsü İsmet Paşa¹⁷ bu maddeyi kabul etmişti, ancak karşılığında ise birçok şart ileri sürmüştü: Marmara denizi kıyıları silahsızlandırma bölgesinden çıkarılacak, Türk ordusunun bu bölgeden geçişi serbest olacak, Türkiye İstanbul'da

17 İsmet İnönü.

12.000 kişilik bir garnizon kurabilecek, İstanbul'a donanma limanı kuracak ve burada mühimmat deposu bulundurabilecekti. Bununla birlikte Türk heyeti, Çanakkale'de sadece İngiliz birliği değil, müttefik devletlerin birliği olması yönünde ve silahsızlandırma görevinin bir komisyon tarafından yapılması yönünde İngiltere'ye baskı yaptı. Böylece boğazlardaki Türk egemenliği yeniden hayata geçirilebilecekti.

Boğazların güvenliği için İngiltere, Türkiye'nin Avrupa sınırlarını da silahsızlandırmak istemiş ve talep etmiştir. Bu madde, komşuları olan Yunanistan'a ve Bulgaristan'a da empoze edildiği için Türkiye de kabul edebilirdi. Diğer bir istekte, Türklerin Trakya bölgesindeki asker sayılarının 20.000 ile sınırlandırılacak olmasıydı, fakat daha sonra müttefik devletler bu şarttan vazgeçmişlerdir.

Musul konusunda ise İngiltere temsilcisi Lord Curzon İsmet Paşa'ya Milletler Cemiyetine üye olma konusunun halk oylamasına sunulmasını teklif etti. Bu fikri İngiltere ortaya atmıştı, çünkü halkların kendi kaderlerini tayin etmeleri gibi bahaneye sığınmıştı. Ancak, barış görüşmeleri devam ederken Curzon başka bir ortamda şöyle bir ifadeye bulunmuştur: *"Bay Willson birçok ilişkiler kurmuş büyük bir insandır, fakat Lord Curzon, onun Halklar kendi kaderlerini kendileri tayin etmeli gibi bir kavramı ortaya atmasının, dünya barışı açısından tehlikeli olabileceği, düşüncesini taşımaktadır."* İsmet Paşa kendi düşüncelerinden vazgeçmediği için, Curzon Birleşmiş Milletlere, Türklerin isteklerinin Avrupa'nın huzuru açısından tehlike arz ettiği yönünde çağrıda bulundu. Ancak, bu tehdit de karşılık bulmamıştır. Türkler ile İngilizler arasında görüşmeler tamamlanmıştı, fakat bu antlaşma 9 ay içerisinde bir sonuca götürmezse, o zaman olaya Birleşmiş Milletler el koyacaktı.

İngiltere'nin kendi müttefiklerine koştuğu şartlar ciddi sorunlar ortaya çıkarılmıştı. Azınlıklar konusu gündeme gelince İngiltere eski sistemi savunmuştu, "azınlıklar" gibi politik açıdan fesatçılık çıkarmaya müsait olan bir konudan vazgeçmek istemiyordu. İngiltere, savaş zamanında yerlerinden kaçan Ermenilere ve Süryanilere, geri dönmeleri durumunda her iki unsura da Türk topraklarından bir vatan verilmesini istemişti. Bir millete vatan vermenin ne anlama geldiği Filistin örneğinden bilinmekteydi. Türkiye daha önce azınlıklara verilmesi düşünülen özel haklara nasıl tepki gösterdiyse buna da aynı şekilde itiraz etti ve teklifi kabul etmedi, hatta bir komisyon tarafından karara bağlanması teklifine bile karşı çıktı. Türklerin bu konudaki bakış açıları da değişmiyordu, yabancı yurttaşlara karşı ayrıcalık verilmeyecek, müttefikler tarafından ileri sürülen kapitülasyonlar, imtiyazlar ve savaş tazminatı kabul edilmeyecekti. Bu konularda anlaşma sağlanamamıştı.

Türkleri bu konuda zorlamak amacıyla müttefik devletler tarafından Türklerin kabul etmedikleri maddeleri de içeren bir antlaşma hazırlandı. Curzon, bu antlaşmanın bir ultimatom gibi sunulmasını, hatta kabul etmeyecekleri takdirde ateşkesin kaldırılacağı ve savaşın devam edeceği şeklinde tehdit etmeleri gerekti-

ğini, teklif etti. Ancak, Fransızlar ve İtalyanlar tarafından böylesine bir tehdit kabul görmedi, antlaşmanın şartları Türk delegelerine sadece bildirildi.

Bir sonraki oturum 21 Ocak 1923 tarihinde Curzon tarafından açıldı. Curzon; şartsız bir şekilde bu maddelerin kabul edilmesini umduğunu bildirdi ve konuşmasına şu şekilde devam etti: *“İsmet düşünme zamanı isterse bu isteğini kabul edip etmeme hakkında tereddüt ederim. Fakat böylesine bir durumda Ekselansı'nın mağrur olmamasını ümit ederim. Biz bütün bu sürecin yeniden başlatılmasına hazırız, üç aylık süreyi geriye götürür ve yeniden bir konferansa başlayabiliriz. O zaman yeniden pazarlık imkânı ve iyice düşünerek yeniden hazırlanma imkânı doğar. Böylesine bir konferansta ise en azından ben yer almayabilirim. Biz burada mezara kadar pazarlık etmek için bulunmuyoruz, bilakis bir an önce bir sonuca varmak için bulunuyoruz. Burada her hangi bir doğru pazarında bir kilim satmak için ya da almak için pazarlık etmiyoruz, aksine halkların kaderini belirlemek ve insanlığın devamını sağlamak amacıyla burada bulunmaktayız.”* Curzon, ayın dördüne kadar bekleyebildi ve Londra'daki acil işlerinden dolayı geriye döndü.

Fransa ve İtalya temsilcileri İsmet Paşa'ya, söz konusu olan bu tekliflerin müttefiklerin son sözü olmadığı, biraz daha beklenmesi gerektiğini birdirirler. Gerçekten de 3 ve 4 Şubat'taki notlarında müttefiklerin şartlarını geri çektikleri ve savaş tazminatından vazgeçtikleri bildirilmekteydi. Bunun üzerine Türkler de bazı taleplerinden geri adım atmışlardır. Buna rağmen 4 Şubat'ta gerçekleşen görüşmelerde, ticari ilişkiler konusunda iş kopma noktasına gelmişti. Bu kez Curzon, İsmet Paşa'ya İngiliz dostluğunu reddetmemesi konusunda baskı yaptı. Saat 8'e 20 vardı ve saat 9'dan önce yola çıkmalıydı. İsmet Paşa'ya, kendisi yola çıkmadan önce arkadaşları ile bir kez daha görüşmeleri hususunda ricada bulundu. Belki yarım saat içerisinde Curzon tekrar içeriye geldiğinde, bir antlaşma yapma imkânı olacaktı. Kendisi de belirli şartlar üzerinde arkadaşları ile bir kez daha görüşeceğini söyledi. İsmet Paşa'ya bir kez daha düşünmesi gerektiğini ve tekrar görüşmenin onu ve arkadaşlarını çok mutlu edeceğini söylemişti. O mağrur Lord gitmiş yerine süklüm püklüm bir Lord gelmişti. Lord Curzon oradan sessizce ayrılmıştı, fakat görüşmeler kesintiye uğramamış, aksine antlaşma imzalanmıştı, çünkü bütün temsilciler barış istemekteydiler.

Karşılıklı birçok kez nota alış verişinden sonra İsmet Paşa, daha önce vermiş olduğu tavizlerden geri adım attı ve işgal bölgelerinin derhal boşaltılması talebinde bulundu. Görüşmeler Nisan ayının sonunda yeniden başladı. Türkler bu kez bir kaç küçük kusuru görmezlikten geldiler ve 23 Temmuz 1923 tarihinde antlaşma imzalandı. 2 Ekim tarihinde itilaf güçleri İstanbul'dan çekildiler ve 6 Ekim'de de Türk birlikleri eski başkentlerine geri döndüler.

Curzon'un İslam üzerine kurmak istediği egemenliğin son ayağı da yıkılmıştı. Diğer destekleri ise daha önce çoktan yok olmuştu. Kafkasya'ya 1920/21 yıllarından beri Sovyet Rusya hâkimdi. 1919'un Ağustos ayında aslında İran'ı himaye altına almak üzere bir antlaşma yapılmıştı, fakat bir milletin ölüm fermanını kabul

etmek anlamına gelen bu antlaşmayı İran'da kabul edecek meclis yoktu. Böylece, İngiltere'nin müttefiklerini ve Amerika'yı da yanına alarak İran'ı himaye altına alma çabaları da sonuçsuz kalmıştır. Bu gün halâ İran'ın şahı olan Reza Chan, Mayıs 1921'de bu oyuna bir son vermiştir.¹⁸ Buhara'da da 1919'da Emir Âlim'in devrilmesi ile İngiliz hâkimiyeti kırılmıştır. Afganistan'da ise Emir Habibullah'ın Şubat 1919'da öldürülmesinden sonra Amanullah, milletini İngiliz boyunduruğundan kurtarmıştır. Böylece İngiltere, Arap coğrafyasından ve çevresinden bu şekilde uzaklaştırılmıştı, bu sebeple Musul'un bir ileri karakol rolü oynayabileceğini düşünüyor ve orayı kaybetmeye niyetli görünüyordu.

SON SÖZ

MUSUL 1924-1926

İngiltere Lozan'a tereddütlü ve de isteksiz gitmişti, aynı şekilde Musul üzerine anlaşma yapmak için de hiç acele etmiyordu. İngiltere'nin arabulucusu Sir Percy Cox, büyük bir yüzsüzlükle Musul'un verilmesinin anlaşmada hiç söz konusu olmadığını, oranın kuzey sınırı olduğunu ifade etmiştir, hatta Türk ili olan Hakkâri'nin de o bölgenin içerisinde olması gerektiğini savunmuştur. Türkiye'nin temsilcisi Fethi Bey olaya el koymak istediğinde ise Sir Percy Cox görüşmeleri yarıda kesmiş ve Birleşmiş Milletlere başvurmuştur.

Hukuki durum açıkça Türklerin iddialarını doğrulamaktaydı. Mondros Müte-rekesi imzalandığı vakit (30 Ekim 1918) Musul'un güneybatısı İngilizler tarafından işgal edilmişti, fakat Musul'un kendisi ve iç bölgeleri Türkiye'nin 6.Ordusu'na bağlıydı. 1 Kasım tarihinde de İngiliz generalı A.Cassel Türk kumandanı Ali İhsan Paşa'ya gücendirici bir teklifte bulunmuş ve Musul'u boşaltmalarını istemişti. Kendisinin düzeni ve adaleti korumak üzere buranın işgal edilmesi emrini aldığını bildirmişti. Ali İhsan Paşa bu uygunsuz isteğe kendi hükümetinin de bilgisi dâhilinde karşı çıktı. Bunun üzerine İngiliz General'i Ateşkes'in 7. ve 16. maddeleri gereği bütün orduyu teslim olmaya çağırdı. Gerçekte ise söz konusu olan maddelerin bu durumla bir ilgisi yoktu. Ne itilaf güçlerini tehdit eden bir durum söz konusuydu, ne de Musul teslim edilmesi gereken bir garnizondur. Daha çok açık sahrada bulunan bir ordunun komuta merkeziydi. Amiral Calthorpe 16.maddeyi Mondros'ta çok açık ifade etmişti; 16.madde müttefik ordularının bulunduğu bölgeler ve cepheler için geçerli idi. Buna rağmen Calthorpe, Irak'ta bulunan İngiliz ordusuna Musul ve çevresini işgal etmeleri için emir verdiğini ve Türklerin bölgeyi boşaltmamaları halinde zor kullanılacağını bildirmiştir. Türkler pes etmek zorunda kalmışlardı.

İngiltere kendisini işgal konusunda haklı buluyordu, aynı zamanda Araplara verdiği sözü tutması gerektiğini, Kral Faysal ile 1922'de yapmış olduğu anlaşmaya uyması gerektiğini ve Irak'ın manda meselesinde de Birleşmiş Milletler ile olan

¹⁸ Çevirisini yaptığımız bu eser 1940 yılında kaleme alınmıştır.

anlaşmasına sadık kalması gerektiğini ifade ediyordu. Fakat İngiltere oranın yasal sahibi olan Türkler hakkında hiç bir şey söylemiyordu ve manda bölgesindeki sınırı da Birleşmiş Milletler belirlememiş kendisi belirlemiştir. Kendi isteklerini haklı çıkarmak için başvurduğu diğer bir yol da; Musul bölgesinin Türklerle ait olmadığı, oradaki çoğunluğun Kürt halkı olduğu yönündeydi. Aslında bu iddiası doğrudur, fakat önemli olan orada bulunan Kürtlerin bağımsız bir Türkiye'ye mi ait olmak istedikleri yoksa İngiltere himayesi altında bulunan bir Irak'a mı ait olmak istedikleri idi. Bu soru ise İngiltere'nin Kürt siyasetinin başarısız olması neticesinde cevaplanmış olmuştur.

İngiltere, Kürdistan bölgesinin güneyinde (Süleymaniye) dünya savaşı öncesi İranlı bir tüccar olarak kendini tanıtan gizli bir ajan aracılığıyla propaganda faaliyetleri yürütmüştü. O zamanlar sürgündeki bir Türk olan Süleymaniyeli Şerif Paşa İngiltere'ye kendi yetkilerini devretmek istemiştir, fakat o gün için bunun bir değeri yoktu. Ancak, Rusya yıkıldıktan sonra ve İngiliz birlikleri Mezopotamya'daki Kürt bölgesine yaklaştıkları vakit ondan istifade etmek istediler. İngiltere'nin Tahran temsilcisi olan Sir Percy Cox 1918'in Haziran ayında Marsilya'da ve daha sonra Londra'da onunla pazarlık etti. Bunun akabinde Curzon 18 Kasım 1918'de; doğudaki savaş amaçlarının Türk hâkimiyeti altındaki Kürtleri ve diğer milletleri kurtarmak olduğunu söylemiştir. Bu zamana kadar kendilerini bir Türk gibi hisseden Kürt entelektüeller İstanbul'da ve Kahire'de komiteler oluşturdular. Şerif Paşa da Kürtlerin taleplerini bir bildiri ile Barış Konferansı'na iletmiştir. Ancak, ne yazık ki İngilizler Kürt kuruluşlarına verdikleri sözleri tutmamışlardır. İstanbul'daki Kürt komitesinin başkanı Abdulkadir, Şamdinan aşiretine mensuptu, fakat o dönem için aynı zamanda bir Türk senatörüydü. Daha önce bahsetmiş olduğumuz Binbaşı Noel'in 1919'un yazındaki ifadesi ile Diyarbakır ve Mardin'de bulunan Kürt kulüpleri İngiliz düşmanlarıydı.

Önceleri İngilizler Kürt sorununu ne kadar devam ettireceklerini bilmiyorlardı, onlar için Kürt bölgesi¹⁹ sadece Türkler ve Araplar arasında bir tampon bölgeydi. İşe Mezopotamya'dan başladılar. Bağdat ve İran körfezi arasında Soane kontrol memuru olarak tayin edildi. Binbaşı Noel de Diala ve Küçük Zap arasında kalan Kerkük bölgesine görevlendirildi. Noel, Süleymaniye'de uzun zamanda beri İngilizler ile yakın temasta olan Şeyh Mahmud Barzendji yönetiminde bir Kürt idaresi oluşturdu. İngilizler aynı zamanda başka bir dini lider olan, Abdulkadir'in hem yeğeni hem de rakibi Seyit Taha Şamdinan ile de, kendi hâkimiyet bölgesi Türk bölgesinde olmasına rağmen, bağlantıya geçtiler. İngilizlerin bu planları giderek daha da etkili bir boyut kazandı. 1919'da Mayıs ayının başında Musul ve çevresinde özerk bir Kürt devletinden bahsedilir olmuştur. Haziran ayında Mezopotamya'nın sivil komiseri Sir Arnold Wilson (sivil komiserlik görevi yanında Güneybatı İran'ın Başkonsolosu ve İran Körfez bölgesinin de genel valisi olarak

¹⁹ Musul bölgesindeki Kürt yerleşim yerleri, Sev Antlaşması'na göre yeni kurulacak olan Kürt devletine katılacaktır.

görev yapmaktaydı) Kürtlere ait bütün sorunlarla ilgilenmek üzere görevlendirildi. Bu görevlendirme sadece Musul ve Türk bölgelerindeki Kürtleri kapsamıyor, aynı zamanda bu zamana kadar Sykes-Picot Anlaşması²⁰ çerçevesinde çalışmalarını sürdüren Sir Mark Sykes'in alanı olan Suriye'nin kuzey bölgesini de kapsamaktaydı.

Maalesef Kürtler İngilizlerin elinden kurtulmak istememekteydiler. Ancak Mayıs 1919'da Şeyh Mahmud İngiliz vesayetine karşı başkaldırdı ve akabinden sırayla diğer Kürt isyanları baş gösterdi. Fakat bu olaylar hiç bir şekilde İngilizlerin Türk bölgesindeki propagandalarına etki etmemiştir. Binbaşı Noel'in metotlarının başansız olduğu fark edilince,

Noel 1919'un Mart ayında Türkiye'ye bir propaganda turuna gönderildi. Nusaybin'i, Midyat'ı ve Diyarbakır'ı ziyaret etti, hatta Viranşehir'i de araya sıkıştırdı. Orada Halep civarında faaliyet gösteren çete lideri Mahmut ile görüştü. Mahmut ona; bir buçuk ay içerisinde bu bölgede hiç bir Türk memuru kalmayacak, şeklinde bir açıklamada bulunmuştu. Haziran'ın ortasında Noel Diyarbakır'dan ayrılarak Halep'e, oradan da Yüksek Komiser'e raporunu sunmak için İstanbul'a geçti. Orada gerçekleşen olaylar yukarıda anlatılmıştı. Gerçekleştirmiş olduğu faaliyetleri, Kürtlerin İngilizlere karşı ve tabii ki de Türklerin de Kürtlere karşı olan güven-sizliğini artırmaktan başka bir işe yaramamıştır.

Söz konusu olan bu başarısızlıklar İngiltere'nin bölgedeki temsilcilerinin akıllarını başlarına getirmişti, fakat Londra'daki Kabine bu olaylardan hiç bir şekilde etkilenmemişti. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Sevr Antlaşması (1920) maddeleri içerisinde özerk bir Kürdistan'dan bahsedilmektedir. Londra Konferansında (1921) ise bir özerk kurumdan bahsedilmiştir. Paris Konferansında (1922) Kürtler de diğer azınlıklarla beraber anılmışlardır, Lozan'da ise artık Musul sorunundaki ilişkileri hariç Kürtlerden hiç bir şekilde söz edilmemiştir.

İşgal bölgesini kuzeye doğru genişletmek için İngilizler artık aynı zamanda nesrutî olan Süryaniler gibi farklı unsurlardan yararlanmak istemişlerdir. Süryaniler; ortaçağın sonlarına doğru yok olmakla baş başa kalan Asya kökenli bir kilisenin cemaatiydiler. Yurtları ise Hakkâri dağlarının vadileriydi, örf ve adetlerini bu çevrede yaşayan Kürtlerden almışlardı ve aşırı derecede kalabalık aileler halinde yaşamaktaydılar. Yıllarca İngiliz etkisi altında kalmışlar ve Dünya Savaşı esnasında Rusya'nın da etkisi ile kendi resmi idarelerine karşı silah çekmişlerdi. 1915/16 yıllarında Urmiye'ye ve İran'a geçerek orada Rusya'nın emrinde savaşmışlardı. 1918 yılında İngilizlerin hizmetine girmişlerdi, fakat o kadar cılız desteklendiler ki Urmiye'yi teslim etmek zorunda kalmışlardır. Bu küçük halk, açlık ve sefalet içerisinde İran'dan güneye doğru göç etmişlerdi ve bu göç esnasında on binlerce insan hayatından olmuştur. Hamedan'da eli silah tutan erkekler İngilizler tarafından

²⁰ Sykes-Picot Antlaşması ile İngilizler ve Fransızlar kendi aralarında, Suriye'yi, Mezopotamya'yi ve Anadolu'nun bir bölümünü paylaşmışlardır.

silahaltına alındılar. Ateşkes'ten sonra bu askerler Bağdat civarında bir mülteci kampına sıkıştırılmış olan soydaşlarının yanlarına gönderildiler.

1919 yılında ilk Kürt ayaklanmaları ortaya çıkınca İngilizlerin birden akıllarına Süryanilerin Kürtlerin düşmanları oldukları geldi, onlardan bir askeri birlik kurdular ve onları Kürtlerin üzerlerine saldılar. Bir yandan da İngilizler mülteci kampında bulunan bu misafirlerinden kurtulmak istiyorlardı, çünkü kamp oldukça pahalıya mal oluyordu. Bu sebeple, bir haydut çetesi lideri ve düzenbaz olan Süryani Agha Petros'un ortaya attığı çok fantastik bir plan gerçekleştirilmek istendi. Urmie ile Hakkâri arasında bir Süryani devleti kurulacaktı. 1920 yılında İngiliz desteği ve komutanlarıyla plan devreye sokuldu, ancak Süryanilerin disiplinsizliği ve Kürtlerin düşmanlıkları başarısızlığa sebep olmuştur. İngilizler Irak'tan kendi askerlerini çekerken onların yerine kalmaları amacıyla yeniden Süryanilerden bir tabur oluşturdular. Halkın geri kalan kısmının bir bölümü Musul'un kuzeyine bir bölgeye yerleşti, fakat ciddi bir çoğunluk ta Hakkâri'nin yüksek vadilerine geri döndü (1922). İngilizler 1924 yılının ilkbaharında Hakkâri'nin bir bölümünün Musul'a ait olduğunu iddia edip dava açısına kadar Süryaniler bu bölgede Türkler tarafından rahatsız edilmeden yaşadılar, ancak bu tarihten sonra Türklere karşı eskiden var olan güvensizlik tekrar canlandı.

İngiltere, Lozan'da ve Türkiye ile gerçekleştirdiği özel görüşmelerde Musul hakkında kendisini haklı çıkarmak için birçok iddia ortaya attı ve delillerini Birleşmiş Milletlerin önüne sundu. Birleşmiş Milletler konseyi İngiltere'nin tezini geri çevirdi ve İngiltere'ye kendi görevinin Irak'ın kuzey sınırını belirlemek olduğunu ve Musul bölgesinin aidiyetini belirlemekle mükellef olmadığını bildirdi. Birleşmiş Milletler Konseyi kendi yetkileri dâhilinde bir komisyonun kurulması ve konuyla alakalı bir sonuca varılması kararına vardı. Komisyon olayları yerinde incelemeye karar verdi. Bölgeye intikal ettikleri zaman sınırda Süryanilerden dolayı bir çatışma vardı ve İngiltere de bu çatışmaya bomba filosuyla katılmak istemekteydi. Son anda taraflar konuyu Birleşmiş Milletlere yansıttılar. Birleşmiş Milletler de Brüksel hattı adıyla geçici olarak sınırı belirledi. 1925'in ilkbaharında komisyon geri döndü ve Temmuz ayının ortasında raporunu Birleşmiş Milletler Konseyine sundu. Komisyon şu sonuca varmıştır: Musul yasal olarak Türkiye'ye aittir. İngiltere'nin girişmiş olduğu faaliyetlerin yasal bir dayanağı yoktur. Fakat Türkiye gerektiği durumda Irak'ın yaşaya bilirlilik isteklerini ve Musul bölgesinde yaşayan halkın istek ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak ona göre hareket etmelidir. Komisyon Irak için güneydeki Dıala bölgesinin hayati önem taşıdığını da bildirmiştir. Türklerin teklif ettikleri halk oylamasına Komisyon uygulanması çok zor olan bir olay olarak bakmaktadır. Kendileri farklı halkların farklı isteklerini yerine getirmede başarısız olmuşlardır. Müslümanlar (Kürtler ve Araplar), İngiliz hâkimiyeti altındaki Irak²¹ yerine Türklerin hâkimiyetini tercih etmektedirler. Onlardan bir-

21 1932 yılında Irak'ta İngiliz mandasının kırılacağı o günlerde tahmin edilemiyordu.

çoğu Irak'tan ayrılmanın akıllı bir iş olmayacağını ve amaca aykırı olacağını düşünmektedirler. Komisyon da bölgenin bölünmesinin halkı memnun etmeyeceği görüşündeydi. Diğer taraftan Diala bölgesinin Irak'a verilmesinin zorunlu olduğu ifade edilmekteydi, bu sebepten dolayı bütün Musul bölgesinin Irak'a verilmesi konseye tavsiye edildi.

Konsey her hangi bir bölünmeye karar verirse, o zaman Küçük Zap sınır olmalıydı. İngiltere'nin Süryanileri koruma altına almak amacıyla kurdukları planları kabul görmemişti. Buna rağmen İngiliz temsilcileri, 1925 sonbaharındaki birleşimde Konsey'in çözüm önerisini kabul etmeyerek Hakkârî'nin bir bölümünün Irak'a verilmesi için başvuruda bulundular. Müzakere sürecinde Türklerin İngilizlere yapmış oldukları Diala bölgesinden vazgeçme teklifini de geri çevirdiler. Fakat bu arada Alman ve Fransız otoritelerinin akıllarına gerçekten Konsey'in bu konuda İngilizlerin tezine karşı bir karar verme ya da Türklerin tezine karşı bir tavsiyede bulunma yetkisi var mıydı, sorusu gelmiştir. Haag'da bulunan uluslararası mahkemeden bilirkişiler İngilizlerin lehlerine bir karar verdiler. Bunun üzerine Türkler davanın geriye kalan kısmına iştirak etmemişlerdir.

Konsey önceleri kararsız kalmıştı, ancak daha sonra Musul bölgesinin Irak'a verilmesine karar verdi ve Brüksel hattını kuzey sınırı olarak kabul etti. 1925'in Aralık ortasında Türklerin katılmadıkları bir görüşmede karar temsilcilere bildirilmiştir. Türkiye İngiltere'nin sebep olduğu dış politika endişeleri yüzünden razı olmak zorunda kalmıştır. 5 Haziran 1926 tarihinde Türkiye, İngiltere ve Irak arasında Musul Antlaşması imzalanmıştır.

İngiltere kendi menfaatleri için stratejik açıdan ve petrol yatakları açısından çok önemli bir bölgeyi kurtarmış oldu. Bu arada, şehirde İngilizlerin kıskırtmaları sebebiyle Kürtler ve Süryaniler arasında kan dökülmüştü. 1924 sonbaharında Hakkârî'deki Süryaniler ayaklandılar. Birçok kişi de yaklaşmakta olan Türk birliklerinden Irak'a²² kaçtı, fakat batıya bir Kürt dini lider olan Şeyh Said'in yanına kaçanlar da oldu. Şeyh Said yanına kaçanları teslim etmedi, zaten bir müddet sonra kendisi de Türk yönetimine karşı ayaklandı. Kürt isyanı Nisan 1925'de son buldu, fakat Türklerin almış oldukları önlemler sebebiyle ileriki yıllarda değişik ayaklanmalar devamlı baş göstermiştir.

Burada akan kandan, Türklerin ve Kürtlerin bu sebepten dolayı çektikleri sıkıntılardan İngiltere sorumludur. Kürt sorununu gündeme getiren yalnızca İngilizlerdir. Her zaman olduğu gibi yine kendileri için içinden sıyrıldılar ve suçu başkalarının üzerine attılar.

18 Şubat 1926 yılında İngiliz Propaganda Bakanı Duff Cooper Avam Kamara-sında şu konuşmayı gerçekleştirdi: "Muhalefetin saygıdeğer milletvekilleri gerçekten bizim o zamanlar Türklerin değişmez fikirlerini değiştirebileceğimize inanmış-larsa, o zaman bu düşünceye nerden kapıldıklarını öğrenmek isterim. Son sene-

²² Daha sonra İngiltere Süryanilerden elini çekti. Süryaniler bugün Irak rejimi baskısı altında Irak'ta ve Suriye'de dağıntık bir vaziyette yaşamaktadırlar. Böylece İngiltere'nin vicdani sorumluluğunu taşıdığı bir azınlık grubu daha ortaya çıkmış oldu.

lerde bile, kendi mahkûmiyetlerini ve kendilerinin yaptıkları her şiddet eyleminin dünyanın gözünde son kararı etkileyebileceğini bildikleri halde, boyun eğmediler. Kan kokan Türk tarihinde olduğu gibi; eşkıyalıktan, tecavüzden, cinayetten ve katliamdan geri kalmadılar.”

KAYNAKÇA

- Arif, Mehmet, Anadolu İnkılabı, İstanbul 1340.
- Armstrong, H. C., Grey Wolf, Mustafa Kemal, London 1932.
- Arslan Emir Schekib, Enwer Bäscha we rufaqa'uh in Lothrop Stoddard, Hadhir el 'Alam el Islämi, Bd. 4, Kairo 1352.
- (G. L. Bell), Review of the Civil Administration of Mesopotamia, London 1920. (Cmd. 1061.)
- Conference de Lausanne. Documents diplomatiques, Bd. 1, 2, Paris, 1923.
- Lausanne-Conference on near Eastern affairs 1922/23 (Turkey Nr. 1, 1923), London 1923. (Cmd. 1814.)
- Djemaal Pasdia, Ahmed, Erinnerungen eines türkischen Staatsmannes. München 1922.
- Edib, Halide, The Turkish Ordeal, London 1928.
- Georges-Gaulis, B., Angora, Constantinople, Londres. Moustafa Kemal et la politique anglaise en Orient, Paris 1922.
- Geschichte der Türkischen Republik, Istanbul 1935.
- Habib, Ismail, O zamanlar 1920—1923, Istanbul 1937.
- Harbord, G., Conditions in the Near East. Report of the American Military Mission to Arminia. Senate Documents, vol. 15, Nr. 266, Washington 1920.
- Horn Moseley, G. van, Mandatory of Arminia, ebd. Nr. 281.
- Hay, W. R., Two years in Kurdistan, London 1921.
- House of Commons Debates.
- Izzet Pascha, Denkwürdigkeiten des Marschalls J. P., übersetzt von K. Klinghardt, Leipzig 1927.
- Jaschke, G., und Pritsch, E-, Die Türkei seit dem Weltkriege, Geschichtskalender 1918-1928, Berlin 1929.
- Türkischer Geschichtskalender für 1929 mit neuen Nachträgen zu 1918—1927, Berlin 1930.
- Der Freiheitskampf des türkischen Volkes, Berlin 1932.
- Kemal, Gazi Mustafa, Nutuk muhteviyatına ait vesaik, Ankara 1927.
- (Rede), Bd. 1, Der Weg zur Freiheit 1919—20, Leipzig 1928.
- Bd. 2, Die nationale Revolution, Leipzig 1928.
- Bd. 3, Die Dokumente zur Rede vom 15.—20. Oktober 1927, Leipzig 1929.
- La Nation Arabe, Nr. 20—21, VIIIe annee (1938), Genf 1939.
- Price, Clair, The Rebirth of Turkey, New York 1923.
- La Question de Mossoul de la signature du traite d'armistice de Moudros (30 octobre 1918 au 1er mars 1925. Türkisches Rotbuch Nr. 1. Konstantinopel 1925.
- La Question de Mossoul à la 35 Session du Conseil de la Societe des Nations Türkisches Rotbuch Nr. 2, Konstantinopel 1925.
- Mears, E. G., Modern Turkey, New York 1924.
- Rawlinson, A., Adventures in the Near East 1918—1922, London 1934.
- Soane, E. B-, To Mesopotamia and Kurdistan in disguise, London 1926.
- Stafford, R. S., The Tragedy of the Assyrians, London 1935.
- Toynbee, A. J., und Kirkwood, K. P., Turkey, London 1926.
- Vischer, A., Erlebnisse eines Schweizerarztes bei den türkischen Nationalisten, Basel 1921.
- Wilson, Sir Arnold T., Mesopotamia 1917—1920, London 1931.
- Zia Bey, Mufti-Zade, K., Speaking of the Turks, London.
- Ziemke, K., Die neue Türkei, Berlin 1930.